GEORGE BELDESCU ION POPESCU

Primele 60 pagini

Gramatica limbii române

Manual
pentru liceele pedagogice

Scanned with OKEN Scanner

GEORGE BELDESCU
profesor

ION POPESCU
profesor

Gramatica limbii române

(cu noțiuni de vocabular și fonetică)
Manual pentru licee pedagogice

Editura didactică și pedagogică — București

Scanned with OKEN Scanner

Manualul a fost întocmit în 1967 după programa elaborată de Ministerul Educației și Învățământului

Manualul a fost elaborat astfel:
Fonetica, *Vocabularul* și *Sintaxa* — G. Beldescu
Morfologia — I. Popescu

Referenți:
Dimitrie Macrea, prof. univ., membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România
Liviu Onu, lector univ.
Aspasia Faur, prof.

Redactor: prof. *Magdalena Panaitiu*
Tehnoredactor: *Elena Petrică*
Coperta: *Claudiu Nicolae*

Scanned with OKEN Scanner

VOCABULARUL

VOCABULARUL—MATERIAL DE CONSTRUCȚIE PENTRU GRAMATICĂ

Limba are funcțiunea de a exprima gîndirea și de a o comunica. Oamenii își formulează gîndurile, ideile, sentimentele cu ajutorul mijloacelor limbii și tot prin acestea și le împărtășesc unii altora. În acțiunea de formulare mintală a unei idei și de comunicare a ei, vorbitorul face apel în primul rînd la cuvinte, deoarece cuvintele denumesc obiectele (în sens gramatical), ca și însușirile ori acțiunile obiectelor. Limba română cuprinde astăzi peste o sută de mii de cuvinte; acestea alcătuiesc vocabularul ei.

Vocabularul sau **lexicul** reprezintă totalitatea cuvintelor unei limbi.

În vocabular, cuvintele sînt libere, se află într-o stare de independență asemănătoare cu aceea a materialelor de construcție, înainte de a se fi ridicat clădirea. Datorită stării de independență a cuvintelor, vocabularul nu alcătuiește limba, așa cum materialele de construcție izolate nu reprezintă clădirea. *Limba își realizează funcțiunea de a fixa gîndirea și de a o comunica numai prin îmbinarea cuvintelor în propoziții și fraze*, așa cum clădirea se constituie numai din îmbinarea materialelor de construcție.

Cuvintele sînt materialul de construcție al limbii. Cînd sînt îmbinate în propoziții și fraze, cuvintele își pierd independența, devin interdependente, supunîndu-se anumitor reguli gramaticale și condiționări lexicale.

Gruparea *elevul citim* nu comunică nimic, deci nu este o îmbinare de cuvinte, o propoziție, deoarece raportului sintactic dintre predicat și subiect îi lipsesc mijloacele morfologice corespunzătoare pentru a se realiza. Dacă se respectă regula sintactică a acordului și, ca atare, se modifică structura morfologică a predicatului (elevul *citește*), atunci îmbinarea se înfăptuiește, cuvintele alcătuiesc o propoziție și comunică într-adevăr ceva, un enunț. Prin urmare, *îmbinarea aparține sintaxei, dar se realizează în general cu contribuția morfologiei.*

Dar nici gruparea *tabla citește* nu este o îmbinare de cuvinte, cu toată aparența ei corectitudine gramaticală, pentru că sensul cuvîntului-subiect nu concordă cu sensul cuvîntului-predicat. De aceea, pentru a îmbina cuvintele în propoziții și fraze este necesar să se țină seama atît de regulile gramaticale, cît și de înțelesul cuvintelor.

Scanned with OKEN Scanner

Exerciţii

1. **Alcătuiţi o comunicare din cuvintele:**

curte, şcoală, a fi, plin, copil, care, a se juca, a supraveghea, de, învăţător.

Explicaţi oral cum au devenit aceste cuvinte interdependente în îmbinările din construcţia rezultată.

2. **Comparaţi construcţiile următoare:**

„Recolta a crescut", „Recoltele au crescut", „Recolta va creşte".

Explicaţi oral, raportîndu-vă la intenţia vorbitorului, în ce constă îmbinarea dintre cuvintele *recoltă* şi *a creşte* şi care este contribuţia morfologiei în fiecare îmbinare.

CUVÎNTUL CA UNITATE LEXICALĂ

Cuvîntul este o îmbinare de sunete (uneori un singur sunet) care are un înţeles şi care capătă în procesul comunicării diferite întrebuinţări gramaticale. Sunetele alcătuiesc învelişul sonor, **forma cuvintelor**, care la părţile de vorbire flexibile este variabilă, iar la cele neflexibile este invariabilă, fixă. Înţelesul cuvintelor, sensurile lor lexicale alcătuiesc **conţinutul** cuvintelor. În cuvîntul *elev*, forma este alcătuită din patru sunete, „*e, l, e, v*", iar conţinutul, dat de sensul lexical al îmbinării de sunete, este „persoană care învaţă într-o şcoală".

Cuvintele flexibile au o **formă-tip**, cu care sînt înscrise în dicţionare (nominativul singular la cuvintele care se declină şi infinitivul prezent la cuvintele care se conjugă); de exemplu: *om, a vedea*. Forma-tip se modifică în cursul vorbirii, spre a face posibile raporturile gramaticale dintre cuvinte, îmbinarea acestora în propoziţii şi fraze. Diversele modificări ale unui cuvînt flexibil, determinate de regulile îmbinării cuvintelor în propoziţii şi fraze, reprezintă **formele gramaticale** sau **flexionare** ale acelui cuvînt. În propoziţia „vede oameni", cuvintele de mai sus şi-au modificat forma-tip în funcţie de conţinutul comunicării, care a impus un anumit raport sintactic între cuvinte (predicat+complement direct), exprimat prin forme gramaticale adecvate raportului şi intenţiei vorbitorului (verb la indicativul prezent, pers. a III-a sg. + substantiv în cazul acuzativ plural).

Modificările care produc formele gramaticale, flexionare, ale unui cuvînt nu schimbă şi sensul lexical al cuvîntului. În enumerarea *sînt, este, erau, fii, fost*, avem cinci cuvinte, toate forme gramaticale, flexionare, ale aceluiaşi verb, *a fi*. Deşi formele sînt diferite, sensul lor lexical este acelaşi: al verbului *a fi*.

Cuvîntul reprezintă o unitate lexicală şi este alcătuit din toate formele gramaticale pe care le ia în cursul flexiunii(declinării sau conjugării).

Exerciţiu

Grupaţi pe rînd formele flexionare ale aceluiaşi cuvînt:

a citi, cititor, citind, citesc, cititori, carte, cărţi, ţară, ţărăneşti, ţări, ţărănesc, ţăran, sărbătoare, sărbători, serbare, sărbătorim, sărbători, serbări.

Scanned with OKEN Scanner

SENSUL CUVINTELOR

Cuvintele au funcțiune denominativă, numesc adică obiectele, însușirile și acțiunile acestora etc. Funcțiunea denominativă a cuvintelor se poate aplica la o clasă sau categorie de obiecte, acțiuni etc. ori numai la un obiect sau la un fenomen unic; să se compare: *țară* și *Republica Socialistă România*; *om* și *Ștefan cel Mare*; *munte* și *Ceahlăul*; *pomul* (arborele roditor în general) și *vișinul* (din curtea mea) etc.

Înțelesul curent al cuvintelor se numește **sens propriu**. Sensul propriu al cuvîntului *a citi* este „a descifra un text pentru a lua cunoștință de cele scrise". O mare parte dintre cuvinte au nu un singur sens lexical, ci două sau chiar mai multe. În asemenea cazuri, unul dintre ele — cel mai răspîndit și mai frecvent — se numește sensul lexical **de bază** al cuvîntului, iar celelalte, sensuri lexicale **secundare**. Pe lîngă sensul lexical de bază amintit mai sus, cuvîntul *a citi* are și următoarele sensuri secundare: „a descifra o partitură muzicală", „a comunica altora, rostind cu glas tare, conținutul unei scrieri", „a învăța, a studia" etc. Diversele sensuri sau valori lexicale ale cuvintelor se precizează în *context*, în îmbinările de cuvinte care exprimă o comunicare; să se compare *„citesc Baltagul"*, „citesc un solfegiu", „citesc colegului", „citesc la istorie" etc.

Multe cuvinte au dezvoltat sau pot dezvolta **sensuri figurate**. Sensul figurat rezultă din înlocuirea numelui direct al obiectului, fenomenului, acțiunii, cu numele altui obiect etc. asemănător. Persoana care constituie un sprijin de căpetenie pentru o colectivitate, fiind asemănată cu elementul de construcție așezat vertical, spre a susține o clădire, un pod etc., a ajuns să fie numită *stîlp*. Cuvîntul acesta și-a înmulțit astfel sensurile cu unul figurat, prin care a devenit sinonim, după împrejurări, cu *sprijinitor* sau *susținător* (social, economic, politic, moral), cu *cap* sau *conducător* (al unei colectivități). Sensul figurat este sesizabil numai din context:

De ce m-ați dus de lîngă voi,
De ce m-ați dus de-acasă?
Să fi rămas fecior de plug,
Să fi rămas la coasă.
Atunci eu nu mai rătăceam
Pe-atîtea căi răzlețe,
Și-aveați și voi în curte-acum
Un *stîlp* la bătrînețe.

O. Goga, *Bătrîni*

— Fătul meu!... fă inimă vitează!... nu te lăsa!... fii *stîlp* țeapăn casei noastre... — Al. Odobescu, *Mihnea-vodă cel Rău*.

Trahanache... Mai ales noi trei sîntem *stîlpii* puterii: proprietari, membrii Comitetului permanent... — I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*.

Sensurile figurate apar frecvent în stilul artistic, creații ale scriitorilor, realizîndu-se prin așa-numitele figuri de stil (comparație, metaforă etc.).

Cuvîntul, în afara sensului lexical — care dă unitate tuturor formelor sale flexionare — mai are diverse **sensuri gramaticale**, legate de formele sau întrebuințările lui gramaticale. În forma flexionară *muncești*, verbul *a munci* are în-

Scanned with OKEN Scanner

trebuinţare predicativă, cu sensul gramatical de (sau exprimînd o) acţiune considerată de vorbitor ca reală, desfăşurîndu-se în momentul vorbirii şi atribuită celui cu care se vorbeşte.

Exerciţii

1. **Indicaţi sensurile lexicale pe care le cunoaşteţi ale fiecăruia dintre cuvintele:** *tablă, estradă, a învăţa, a scrie, a dicta, a copia, educator, pedagog, diriginte, amfiteatru, laborator, cabinet.* **Folosiţi pentru aceasta, eventual,** *Dicţionarul limbii române moderne.*

2. **Subliniaţi cuvintele cu sens figurat din îmbinările următoare:** *o dulce amintire; o frînghie solidă; un fruct dulce; o prăpastie adîncă; o prietenie solidă; o masă modestă; un teren arid; o cugetare adîncă; un elev modest; un respect profund; un stil arid; o apă clară; o rană profundă; o exprimare clară.*

Explicaţii cum a devenit posibil sensul figurat în fiecare caz.

3. **Recunoaşteţi cuvintele care au sens figurat în versurile următoare. Explicaţi cum a devenit posibil sensul figurat al fiecărui cuvînt recunoscut:**

Trei pruni frînţi ce stau să moară
Îşi tremur'creasta lor bolnavă,
Un vînt le-a spînzurat de vîrfuri
Un pumn de fire de otavă.
Cucuta creşte prin ogradă
Şi polomida-i leagă snopii... — O. Goga, *Casa noastră.*

RAPORTUL DINTRE CONŢINUTUL ŞI FORMA CUVÎNTULUI

Orice cuvînt reprezintă o unitate între un conţinut şi o formă: clasei de obiecte care se reflectă în sensul lexical de „arbore roditor" îi corespunde un cuvînt cu forma *pom.* Conţinutul cuvîntului, sensul lui lexical, reflectă deci realitatea în mintea omului, iar forma îmbrăcată, într-un material concret sonor, realitatea reflectată, făcînd-o comunicabilă.

Unitatea dintre conţinutul şi forma cuvintelor nu este rigidă. În general sensul lexical al unui cuvînt este constant, corespunzîndu-i o formă, de obicei, tot constantă. Cuvîntul *om* are acelaşi înţeles şi aceeaşi formă de multe sute de ani. Sînt însă situaţii în care apar nepotriviri între sensul şi forma cuvîntului, cînd unitatea dintre conţinut şi formă este tulburată.

1. Un cuvînt îşi poate schimba forma păstrînd acelaşi înţeles. În limba mai veche, cuvintele *bour, pɜ, ajutor, zece* etc. se rosteau, respectiv, *buăr, pre, agiutoriu, dzeace* etc. În anul 1828, Heliade Rădulescu întrebuinţa în prefaţa *Gramaticii* sale, transcriind modul de pronunţare de atunci, cuvinte nou-intrate în limbă, care se rosteau altfel decît astăzi: *dicsionar* (*pl. dicsionere*), *soţietate, punt, puntuaţie, a pronunţia, naţie, fras* (frază), *fas* (faţă), *cualitate, traducţie* etc.

Scanned with OKEN Scanner

2. Un cuvînt își poate modifica înțelesul, menținîndu-și forma. În limba mai veche, *jale* înseamnă „dorință", *mișel* — „sărac", *mîndru* — „înțelept", *a răposa* — „a se odihni", *a sparge* — „a împrăștia, a risipi", *voinic* — „oștean" etc. Sensurile curente ale acestor cuvinte în epoca modernă sînt deosebite de cele din epoca veche.

3. Aceeași clasă de obiecte, fenomene, acțiuni etc. poate căpăta uneori două sau mai multe denumiri: *școlar — elev*; *timp — vreme*; *izbîndă — biruință — succes — reușită — victorie — triumf*; *îndrăzneț — curajos — cutezător — temerar*; *a lăsa — a părăsi — a abandona*; *a dovedi — a demonstra — a argumenta — a proba* etc. Acestea sînt **sinonimele**, cuvinte cu forme diferite și cu sens foarte asemănător sau chiar identic.

4. Aceeași denumire se poate aplica la două sau, uneori, la mai multe clase de obiecte, fenomene, acțiuni etc.: *lac* (întindere de apă) — *lac* (vopsea); *a semăna* (a însămînța) — *a semăna* (a fi asemănător) etc. Acestea sînt **omonimele**, cuvinte cu formă identică și cu înțeles diferit.

5. Uneori două cuvinte se scriu la fel, dar se pronunță deosebit, fiecare dintre ele avînd alt înțeles; *ăcele — acéle*, *cópii — copíi*, *véselă — veséla* etc. Astfel de cuvinte, cu forma grafică identică, diferențiindu-se după sens numai prin modul de pronunțare, de accentuare, sînt **omografe.**

6. Clase de obiecte, de fenomene, de acțiuni etc. pot avea ca nume nu un singur cuvînt, ci un grup de două sau mai multe cuvinte (constituind o parte de vorbire compusă ori o locuțiune): *cooperativă agricolă de producție, rochița-rîndunicii, gura-leului, bună-cuviință, a(și) aduce aminte* etc.

7. Unele cuvinte nu au sens lexical propriu-zis, nu numesc adică obiecte, însușiri, acțiuni. Totuși ele acordă îmbinărilor în care se folosesc un anumit înțeles (compară: pun *pe* masă, pun *sub* masă, pun *lîngă* masă — unde înțelesul diferit al enunțurilor îl dau cuvintele *pe*, *sub* și *lîngă*). Rolul lor în limbă este să exprime raporturi între cuvinte sau între propoziții. În situația aceasta se află prepozițiile și conjuncțiile.

În anumite împrejurări, un cuvînt își poate pierde sensul lui lexical, în total sau în parte, rămînînd numai cu un sens gramatical, cu o valoare gramaticală. Verbul *a fi* din propoziția „școala este nouă" și-a pierdut sensul lexical de „a exista, a se afla", devenind un simplu instrument gramatical de exprimare a raportului dintre numele predicativ *nouă* și subiectul *școala*.

Categoriile mai importante de cuvinte, care aparent contrazic legea unității dintre conținutul și forma cuvintelor, sînt sinonimele și omonimele.

Exerciții

1. Transpuneți oral, în limba de astăzi, textele de mai jos. Explicați schimbările intervenite în conținutul sau în forma cuvintelor subliniate:

Stihul este nu ca altă *scrisoare dezlegată*, ci este legată de *silave* cu număr.

M. Costin, *Viața lumii.*

Scanned with OKEN Scanner

Şi purceseră cu toată *gătirea*, de intrară în Ardeal; iar Racoţ... *s-au tras* iar către ţara dă sus, ca să facă *gătire* mai mare. Dar turcii şi tătarii... *au stricat*... multe cetăţi.

Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti.*

2. Explicaţi oral nepotrivirile dintre conţinutul şi forma cuvintelor de mai jos:

— *a bate — a înfrînge — a învinge — a birui*;
— *s-a uitat* (pe fereastră) — *a uitat* (să vină);
— *para* (coaptă) — *pară* (o lovitură);
— *piatră-acră*;
— (şcoala) *este* (luminoasă) — (şcoala) *este* (aici).

SINONIMELE

Sinonimele se grupează în serii sinonimice: *a repara, a corecta, a drege, a îndrepta.* Numai rareori sensul sinonimelor dintr-o serie este identic: *cameră — odaie*; *a asuda — a năduşi — a transpira* etc. De obicei, limba elimină cuvintele de prisos, de aceea, sinonimia perfectă este posibilă mai ales între un cuvînt cu circulaţie generală şi altul sau altele cu circulaţie restrînsă — la o regiune, la o specialitate etc. Medicul spune *cord*, chimistul — *clorură de sodiu*, moldoveanul — *păpuşoi*, la aceea ce, în limba curentă, spunem, respectiv: *inimă, sare, porumb.*

Majoritatea sinonimelor nu sînt însă perfecte, ci se deosebesc prin nuanţe de sens.

Nuanţe de sens pot fi, de exemplu, gradele diferite de intensitate ale unei însuşiri sau acţiuni: *teamă, frică* (nelinişte mai adîncă), *spaimă* (emoţie puternică, izbucnind violent şi brusc), *groază* (spaimă mare, provocată de o cauză înfiorătoare); *a solicita* (a adresa cuiva rugămintea de a obţine ceva), *a cere* (a se adresa cuiva cu intenţia de a obţine ceva), *a pretinde* (a cere cu autoritate un lucru considerat ca fiind un drept cuvenit).

Alte nuanţe diferenţiază calitativ obiectele, însuşirile, acţiunile: *fapt* (lucru petrecut în realitate), *întîmplare* (fapt deosebit, petrecut accidental), *caz* (întîmplare aparte, cu totul deosebită), *eveniment* (întîmplare de mare importanţă), *peripeţie* (serie de întîmplări neprevăzute şi impresionante); *a pretinde* (vezi mai sus), *a revendica* (a pretinde înapoierea unui bun ce ne aparţine); *a auzi* (a percepe un sunet cu ajutorul auzului), *a asculta* (a se strădui să audă), *a audia* (a asculta o conferinţă, o prelegere etc.).

Cîteodată, nuanţa de sens este rezultatul unei anumite atitudini pe care o ia vorbitorul faţă de înţelesul cuvîntului. *A privi* numeşte o acţiune fără participarea sufletească (*afectivă*) a vorbitorului, de aceea se spune că, din punctul de vedere al atitudinii afective, el este *neutru*. Aceluiaşi înţeles i se adaugă o participare afectivă în cuvintele *a se zgîi* (a privi cu insistenţă sau chiar cu inoportunitate), *a se holba* (a privi cu ochii măriţi de curiozitate, de spaimă, de mirare), *a se chiorî* (a privi cu atenţie şi curiozitate, mai mult timp).

Sinonimie poate exista nu numai între cuvinte, ci şi între îmbinări de cuvinte între propoziţii, între fraze. În aceste situaţii sinonimia este **gramaticală**; acelaşi enunţ poate fi comunicat prin construcţii sintactice deosebite. De exemplu:

Scanned with OKEN Scanner

Oamenii *veniți întru întîmpinarea* măriei sale cereau în felurite chipuri să afle veşti (*care veniseră să întîmpine pe măria sa*)... — M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă* (atribut şi complement circumstanțial de scop, sinonime cu corespondentele lor subordonate).

Fetele atunci au luat altă vorbă, cu toate că din inima lor nu s-a şters purtarea necuviincioasă a spînului (Fetele au luat atunci altă vorbă, dar din inima lor nu s-a şters purtarea necuviincioasă a spînului)... — I. Creangă, *Povestea lui Harap Alb* (fraza cu subordonată concesivă este sinonimă cu faza construită prin coordonare adversativă).

Sinonimele fac posibilă exprimarea celor mai variate nuanțe ale gîndirii. Datorită sinonimelor, vorbitorul are posibilitatea de a alege dintre două sau mai multe cuvinte (dintre două sau mai multe construcții) cu sens asemănător ce-i stau la dispoziție pe cel mai potrivit (sau pe cea mai potrivită) cu situația în care se găseşte, cu intențiile comunicării lui. Bogăția unei limbi stă în mare măsură în numărul şi în calitatea sinonimelor ei.

Exerciții

1. **Precizați nuanțele sinonimelor de mai jos, explicînd natura lor. Folosiți** *Dicționarul limbii române moderne*:

a umbla — a străbate — a cutreiera; a se mira — a se minuna — a se cruci; a rosti — a cuvînta — a mărturisi.

2. **Grupați în serii sinonimice cuvintele următoare; precizați care sînt sinonime perfecte şi care se deosebesc prin nuanțe de sens:**

îndemînatec, abundență, potrivit, îmbunătățit, abil, belşug, adecvat, ameliora, bază, clar, temelie, limpede, contagios, desfăta, epidemie, eronat, molimă, greşit, molipsitor, delecta, imagina, neajuns, încuraja, inconvenient, închipui.

3. **Găsiți sinonime ale cuvintelor următoare:**

a încredința, a instrui, a selecționa, a publica, delăsător, conştiincios, ager, cultivat, sens, deosebire, termen, caracter.

4. **Construiți propoziții în care să folosiți sinonimele cuvintelor de mai sus. Explicați apoi deosebirile de nuanță dintre sinonimele aceleiaşi serii.**

5. **Construiți prin coordonare o frază sinonimă cu cea de mai jos:**

Intervențiile făcute în atîtea rînduri la căpitănie n-au fost ascultate, deoarece o punte de rezistență costă mult.

Al. Sahia, *Revolta din port*.

OMONIMELE

Două cuvinte care, din cauza legilor fonetice ale limbii, erau diferite la început, ajung cu timpul să aibă aceeaşi formă, devin **omonime**. Cuvintele latinești *pilum* şi *pirum* au dat în românește *păr* (firele cornoase de pe capul omului etc.) şi

Scanned with OKEN Scanner

păr (pomul care face pere). La cuvîntul *lac*, moştenit din limba latină (*lacus*), s-a adăugat tîrziu omonimul *lac* (vopsea), venit din limba germană (*Lack*) şi adaptat la sistemul ortografic al limbii noastre.

Alte omonime s-au născut prin extinderea sensului unui cuvînt — datorită asemănării dintre obiecte. Cuvîntul *ochi* (organ al vederii) a ajuns să desemneze astfel *ochiul* unei ape, *ochiul* unei împletituri, *ochiul* unui geam, iar mai ales la plural, *ochiuri*, mîncarea făcută din ouă, toate evocînd ceva din însuşirile ochiului (faptul că „prin el vezi" sau similitudinea de formă).

Unele cuvinte pot fi numai parţial omonime. Un cuvînt poate fi astfel omonim numai cu o formă flexionară a altui cuvînt: *cer* (senin) — (ei) *cer*; *ar* (măsură de suprafaţă) — (eu) *ar*; (haine) *noi* — *noi* (scriem); *sare* (de bucătărie) — (el) *sare* etc.

Foarte des sînt omonime formele flexionare ale aceluiaşi cuvînt, cînd omonimele se diferenţiază nu prin sensul lexical deosebit al fiecăruia, ca mai sus, ci prin sensuri şi întrebuinţări gramaticale: nominativul *casă* este omonim cu acuzativul *casă*, iar genitivul singular *case* este omonim cu dativul singular *case*, cu nominativul plural *case*, cu genitivul plural *case*, cu dativul plural *case* şi cu acuzativul plural *case*; (eu) *văd* este omonim cu (ei) *văd* etc.

Numai contextul poate preciza sensul lexical sau gramatical al unui omonim: (vîntul adie) *lin*, (a pescuit un) *lin*, (vinul curge din) *lin*; (sînt) *oameni* (care trăiesc din munca altor) *oameni*.

Omonimia este posibilă şi între îmbinări de cuvinte. De exemplu: „Vine seara" poate constitui, după împrejurare, o îmbinare care să conţină predicat + circumstanţial de timp sau predicat + subiect. Iar prin „Dau cartea lui Ionescu" putem comunica două lucruri: a) „Dau lui Ionescu cartea" (predicat + complement indirect + complement direct), fără să rezulte cine e posesorul cărţii; b) „Dau cartea (care este a) lui Ionescu" (predicat + complement direct + atribut substantival genitival), fără să rezulte cui îi este dată cartea.

Exerciţii

1. **Arătaţi omonimele cuvintelor de mai jos; precizaţi în context sensul fiecăruia.** *cal, cap, capră, casă, gol, lună, masă, pană, picior, război, roşie, toc, vînătă.*

2. **Explicaţi natura omonimelor din textul de mai jos:**

Maică-ta de-i vie,
Bine-ar fi să vie
Pîn'la noi la vie.

C. Negruzzi, *Cum am învăţat româneşte.*

ORIGINEA CUVINTELOR

Limba română este continuatoarea directă a limbii latine vorbite în Dacia şi de-a lungul malului drept al Dunării de jos în primele secole ale erei noastre. Majoritatea celor mai importante elemente ale vocabularului nostru le-am

Scanned with OKEN Scanner

moştenit din limba latină. De-a lungul veacurilor, datorită împrejurărilor istorice, vocabularul moştenit s-a îmbogăţit continuu cu cuvinte *împrumutate* de la popoarele cu care am avut legături politice, economice, culturale. Un loc important îl ocupă în structura vocabularului românesc împrumuturile din limbile slave şi, mai ales, din limba franceză.

Nevoia de cuvinte noi se face simţită odată cu dezvoltarea societăţii, cu înlocuirea unor forme de viaţă depăşite, cu progresul tehnic, ştiinţific, cultural. Fiecare obiect nou, fenomen nou, aspect nou al unui obiect sau fenomen, fiecare idee nouă, fiecare formă de viaţă socială, politică, culturală nouă se cer numite, exprimate, încorporate în cuvinte. B. P. Hasdeu scria cu aproape o sută de ani în urmă :

„Naţiunea română a făcut într-un scurt interval nişte paşi atît de mari şi atît de iuţi pe calea progresului general, încît cercul său de cugetare lărgindu-se peste măsură, literatura la noi şi mai ales ştiinţa se văd silite, vrînd-nevrînd, a căuta din afară un arsenal de expresiuni pe care nu le află deloc sau nu le găsesc după plac în graiul popular. Acest arsenal ni-l procură latina şi limbile romanice de care ne leagă gintea, curentul de aspiraţiuni, însăşi provenienţa culturii noastre".

Cuvintele împrumutate la un moment dat se numesc **neologisme.**

De cele mai multe ori, cuvîntul nou este împrumutat cu forma din limba de origine, adaptată la rostirea românească. În zilele noastre am împrumutat astfel : *excavator*, *combină*, *buldozer*, *magistrală*, *combinat*, *automatiza* etc.

O idee, un obiect nou se pot numi şi prin traducerea cuvîntului străin care numeşte în limba de împrumut ideea, obiectul etc. Cuvintele *deznodămînt*, *împrejurare*, *amănunţit*, *mărinimos*, *a supraveghea* sînt traduse din franţuzeşte. În ultimul timp, pe calea traducerii, unele cuvinte existente în limba noastră au căpătat sensuri noi : *brigadă* (de lucru), *normă* (de lucru), *pionier*(din clasa a III-a) etc.

Numărul cuvintelor dintr-o limbă nu este deci fix. Necontenit şi în directă legătură cu dezvoltarea poporului care vorbeşte limba, apar cuvinte noi. Aceeaşi dezvoltare face însă ca anumite cuvinte să se uzeze, să se perimeze, să nu mai aibă ce numi şi să dispară, să moară. Asemenea cuvinte, pe care le numim **arhaisme,** reînvie numai în paginile de evocare istorică. Adeseori neologismele — numind obiecte, acţiuni mai aproape de accepţia modernă — înlocuiesc cuvinte vechi, uzate : *iscoada* a cedat locul *spionului*, *havuzul* — *bazinului*, *besacteaua* — *casetei*, *pojarnicul* — *pompierului*, *polcovnicul* — *colonelului*, *a catadicsi* lui *a considera* etc.

Cu toate acestea, o parte din vocabular cuprinzînd elementele lexicale cele mai importante, legate de exigenţa imediată a omului şi absolut necesare înţelegerii dintre vorbitorii aceleiaşi limbi, dăinuie foarte mult. Ea alcătuieşte vocabularul fundamental. Restul vocabularului, legat de împrejurările istorice ale vieţii oamenilor, de producţie, de nivelul ştiinţei şi al tehnicii este mult mai fluctuant, mai supus înnoirilor, ca şi pierderilor.

Înnoirile — care depăşesc întotdeauna pierderile — se produc pe calea împrumuturilor, adică prin **mijloace externe** (după cum s-a văzut), şi prin prelucrarea materialului lexical existent în limbă — adică prin **mijloace interne.** Mijloacele

Scanned with OKEN Scanner

interne de bază sînt derivarea, compunerea și schimbarea valorii gramaticale. La acestea se adaugă, ca productivă în limba contemporană, formarea cuvintelor din inițiale și prescurtări.

DERIVAREA

Derivarea se realizează prin adăugarea de sufixe sau prefixe la un cuvînt de bază ori prin suprimarea unui sufix de la un cuvînt derivat.

I. DERIVAREA CU SUFIXE (LEXICALE)

Cuvintele înrudite *bun*, *bunic*, *bunică*, *bunicuță*, *bunătate* au un element comun, un cuvînt de bază, *bun*. De la acesta s-a ajuns la cuvintele înrudite arătate prin atașarea unuia sau a mai multor sufixe: *bun* + *ic(ă)*, *bun* + *ic* + *uță*, *bun(ă)* + *tate*. De la cuvîntul de bază *spăl*, se ajunge, în același fel, la cuvintele: *spăl* + *a*, *spăl* + *ă* + *tor*, *spăl* + *ă* + *tor* + *ie* etc.

Sufixul lexical este deci un sunet sau o îmbinare de sunete care, atașate la sfîrșitul unui cuvînt, creează cuvinte noi.

Sufixele nu sînt lipsite de o anumită valoare lexicală, Cuvintele derivate cu unele tipuri de sufixe se constituie în clase lexicale, fiind unite printr-o trăsătură de sens comună.

— Sufixe care creează diminutive (*sufixe diminutivale*): *-aș* (băiețaș), *-el* (tinerel), *-ică* (mîncărică) etc.

— Sufixe prin care cuvintele derivate denumesc obiectele cu dimensiuni mărite *(sufixe augmentative)*: *-an* (băietan), *-andru* (cățelandru) etc.

— Sufixe care creează substantive colective *(sufixe colective)*: *-iș* (frunziș), *-et* (făget), *-ime* (muncitorime), *-iște* (porumbiște) etc.

— Sufixe cu care se creează nume de îndeletniciri, de ocupații: *-ar* (strungar), *-er* (matrițer), *-ist* (furnalist) etc.

— Sufixe cu care se creează nume de acțiuni sau cuvinte ce numesc rezultatul unei acțiuni: *-ință* (știință), *-mînt* (învățămînt), *-tură* (învățătură) etc.

— Sufixe care creează nume de agent (cine săvîrșește o acțiune): *-tor* (muncitor.

— Sufixe care creează cuvinte indicînd originea: *-(e)an* (african, moldovean), *-esc* (românesc), *-ez* (polonez) etc.

Unele sufixe sînt specializate în a crea prin derivare numai anumite părți de vorbire:

— substantivele (cele mai multe din exemplele date): *-an*, *-andru*, *-et*, *-ime*, *-ar*, *-er*, *-ință*, *-mînt*, *-tură*, la care se pot adăuga *-ețe* (frumusețe), *-(ă)tate* (bunătate), *-eală* (ameteală) etc.

— adjectivale: *-bil* (arabil), *-ăreț* (plîngăreț), *-al* (anual), *-os* (cornos), *-esc* (vezi mai înainte) etc.

Scanned with OKEN Scanner

– verbale: *-(i)fica* (electrifica), *-(i)za* (cooperativiza), *-ega* (fumega) (strîmtora), *-ui* (chinui) etc.;

– adverbiale: *-eşte* (românește).

Alte sufixe pot crea prin derivare părți de vorbire diferite: *-iș* (păpuriș – pieptiș), *-tor* (învățător – silitor), *-eț* (vorbăreț – drumeț), *-ic* (bunic — faptic) etc.

Sufixele derivă în general substantive din verbe *(observa – observație)*, adjective din verbe *(discuta – discutabil)*, adjective din adjective *(tînăr – tinerel)*, substantive din adjective *(bun – bunătate)*, substantive din substantive *(frate — frăție)*, adjective din substantive *(durere – dureros)* etc.

2. DERIVAREA CU PREFIXE

Prefixele sînt îmbinări de sunete care, atașate la începutul unui cuvînt creează un cuvînt nou.

Prefixele au și ele o anumită valoare lexicală. De exemplu:

con- are valoarea de „împreună" (consătean, conlocui), devenit uneori *co-* (conațional, coopera, coordonare) etc.;

des- (devenit *dez-* înainte de vocală și de consoanele *b, d, g, v, m, n, l, r*) marchează despărțirea (despărți, dezmembra, dezarticula) sau are valoare negative (dezaproba, dezechilibra, dezmoșteni) etc.;

între- marchează **reciprocitatea** (întrevedere, întrepătrundere, întrerupere) etc.;

ne- cu valoare negativă face corp cu participiul (nevăzut, neauzit), cu gerunziul (nevăzînd, neauzind) sau cu unul din acestea și cu adverbul *mai* (nemaivăzut, nemaivăzînd); tot negativ e și în alte situații (nedrept, nepricepere, nevinovăție) etc.

pre- cu valoare de „înainte" (prevedea, predispoziție, prejudecată) etc.

re- cu valoare de „din nou" (reface, reapare, revedere) sau de „îndărăt" (retrage, reduce) etc.

În limba română contemporană au devenit foarte frecvente și alte prefixe, a căror valoare lexicală este mai clară încă:

ante- cu valoare de „înainte" (antedata, anteproiect, antemeridian, antebelic, antevorbitor);

anti- cu valoare de „contra" (antiaerian, anticolonialist, antialcoolic, anticorp, antitoxină);

bi- cu valoare de „din doi", „în doi" (bilateral, bipartit, bilunar, bianual, bicolor);

extra- cu valoare de „din afară" (extrașcolar, extraordinar, extrabugetar);

inter- cu sensul de „între" (interplanetar, interacțiune, interdependență);

mono- cu sensul de „singur, unic" (monosilabic, monografie);

ultra- cu sensul de „care depășește" (ultrademagog, ultramodern, ultrasunet, ultraviolet).

Scanned with OKEN Scanner

Tot în limba contemporană au căpătat întrebuințare asemănătoare prefixelor unele cuvinte culte latinești sau grecești cu ajutorul cărora s-a format o mare parte din terminologia tehnică sau științifică. Asemenea cuvinte care au un sens lexical mai puternic tind să devină prefixe:

auto- cu sensul de „el însuși„ (autocontrol, autodezvoltare, automotor, autopropulsat, autocritică);

bio- avînd sensul „viață“ (biologie, biografie);

crono- însemnînd „timp“ (cronometru, cronologie, cronograf);

hidro- însemnînd „apă“ (hidrocentrală, hidrosferă, hidroavion, hidrotehnician);

macro- cu sensul de „mare“ (macromoleculă, macrocosm);

micro- însemnînd „mic“ (microscop, microfon, microcentrală);

tele- „departe“ (telescop, televiziune, teleghida);

termo- cu sensul de „cald“, „căldură“ (termocentrală, termometru, termostat).

3. DERIVAREA PRIN SUPRIMAREA UNUI SUFIX

Din cuvintele *schimba*, *blestema*, *învăța* s-au obținut cuvinte noi prin suprimarea sufixului: *schimb*, *blestem*, *învăț* („tot *învățul* are și *dezvăț*“). Această derivare se numește **regresivă.**

COMPUNEREA

Compunerea este procesul prin care din două sau mai multe cuvinte se creează un cuvînt nou.

Gradul de sudură a elementelor componente este diferit. Cînd elementele componente se comportă gramatical ca și cum ar fi cuvinte independente, declinîndu-se, de pildă, separat, cuvîntul este compus prin **alăturare** (juxtapunere); *rea-voință* (genitiv: *relei-voințe*), *floarea-soarelui (florii-soarelui)*, *Rîmnicu-Sărat*, *Baia-Mare*, *Valea-Teiului* etc. Cînd elementele componente s-au sudat în așa măsură, încît cuvîntul compus se comportă gramatical ca un cuvînt simplu, compunerea s-a realizat prin **contopire**: *bunăvoință (bunăvoinței)*, *bunăstare (bunăstării)*, *untdelemn*, *Cîmpulung* etc.

Cele mai multe părți de vorbire pot fi compuse: substantive (ca cele de mai sus); adjective *(cuminte, galben-auriu)*; pronume *(același, nici unul)*; numerale *(doisprezece, cîte trei)*; adverbe *(altădată, oricum)*; prepoziții *(dinspre, de la)*; conjuncții *(așadar, ci și)*.

În limba contemporană s-a lărgit procesul compunerii din inițialele sau din părțile inițiale ale cuvintelor ce denumesc o instituție, o întreprindere: C.F.R. (cefere), din *Căile Ferate Române;* O.N.T. (onete), din *Oficiul Național de Turism* I.T.B. (itebe), din *Întreprinderea de transporturi București;* Icechim, din *Institutul de cercetări chimice;* Iprochim, din *Institutul de proiectări chimice* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Scrierea cuvintelor compuse este în funcție de gradul lor de sudură. Cuvintele contopite se scriu ca un singur cuvînt : *astfel*, *deoarece*, *douăzeci* etc. Cuvintele compuse prin juxtapunere au elementele fie legate cu liniuță de unire : *Tîrgu-Mureș*, *Popești-Leordeni*, *apă-tare*, *nord-american*, *sus-numit*, *roșu-portocaliu* etc., fie libere : *de la*, *pe lîngă*, *cum că* etc. Scrierea cuvintelor compuse este fixată în *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* al Academiei Republicii Socialiste România.

Cuvîntul de bază împreună cu cuvintele formate de la el alcătuiesc o **familie de cuvinte** : *bun*, *bunic*, *bunică*, *bunicuță*, *îmbuna*, *bunătate*, *îmbunătăți*, *îmbunătățire*, *nebun*, *înnebunit*, *nebunie*, *nebunatic*, *nebunește* etc.

SCHIMBAREA VALORII GRAMATICALE

Părțile de vorbire sînt clase lexicale și gramaticale în același timp. Fiecare parte de vorbire se delimitează de alta prin anumite caracteristici lexicale (de sens) și gramaticale (morfologice sau sintactice). Adjectivul, de exemplu, exprimă o însușire a unui obiect (caracteristica lexicală) și-și modifică forma după gen, caz, număr și grade de comparație (caracteristici gramaticale). În anumite împrejurări contextuale, unele cuvinte pot trece de la clasa lor firească la alta, *își pot schimba valoarea gramaticală.*

Un substantiv poate deveni adverb : „*ziua* ninge, *noaptea* ninge, *dimineața* ninge iară". — V. Alecsandri, *Iarna.*

Un adjectiv poate deveni substantiv : „Era *un bătrîn* cărunt„ — M. Sadoveanu, *Baltagul ;* «*Bătrînul* oftă greu" — M. Sadoveanu, *Neamul Șoimărești lor ;* sau adverb : „I-au întins *grabnic* grinzi și scări de lemn" — Al. Sahia, *Uzina vie.*

Pronumele personal neaccentuat își poate schimba valoarea morfologică, devenind pronume reflexiv : „*Îmi* spuneam : să am eu o jimblă întreagă" — Sahia, *Uzina vie*, iar pronumele posesive, demonstrative, interogative-relative și nehotărîte pot căpăta valoare adjectivală : „cartea *mea*", „cartea *aceasta*", „*care* carte ?", „*orice* carte".

Verbul are forme nominale : infinitivul lung sau supinul devin substantive : „*scriere* corectă", „*scris* corect", iar participiul se poate comporta ca un adjectiv : „temă *scrisă* citeț", sau se poate substantiva : „*Cel întrebat* tace" — Al. Sahia, *Revolta din port.*

Adverbul poate deveni substantiv : „*Binele* ades vine pe urmele mîhnirii" — Gr. Alexandrescu, *Anul 1840*, sau adjectiv : „om *bine*".

Exerciții

1. **Explicați structura lexicală a următoarelor cuvinte derivate (cuvînt de bază, prefixe, sufixe) :**
amuțire, deznodămînt, dezvinovăți, înfățișa, înfometa, nortită, recunoștință, voios.

Scanned with OKEN Scanner

2. Subliniaţi cuvintele derivate din textul următor. Explicaţi cum sînt formate şi ce legături de sens există între cuvîntul derivat şi cuvîntul de bază. Consultaţi eventual dicţionarul.

Dl. Lefter, pînă adineaori, habar n-avea că se trăseseră ieri amîndouă lotăriile. Era seară; omul şedea la masă cu consoarta sa în săliţa de intrare, vorbind în ticnă... cînd aude o birje oprindu-se-n poartă, apoi paşi apăsaţi în curticică şi pe urmă bătînd cineva tare grăbit la geamlîcul d-afară...

— Bine, nene, păcatele mele! de ce n-ai venit la berărie? te caut ca un nebun de atîtea ceasuri!

I. L. Caragiale, *Două loturi.*

3. Precizaţi sensul cuvintelor următoare. Explicaţi în fiecare caz contribuţia valorii lexicale a prefixului sau a cuvîntului cu întrebuinţare asemănătoare prefixelor. Consultaţi eventual *Dicţionarul limbii române moderne.*

antebraţ, antifascist, anticorp, bivalent, bipătrat, biosferă, confluenţă, consens, cooperaţie, extraplat, hidrosferă, internaţional, microbuz, microcosm, microorganism, telecomunicaţie, termonuclear.

4. Derivaţi cu prefixe şi sufixe cuvinte de la următoarele cuvinte de bază. Explicaţi structura şi ortografia fiecăruia:

om, umbră, zece, colţ, vină, cald,; a aproba, a bobina, a echipa, a lega, a organiza; negru, nămol, noapte, nod, nou, nor.

5. Transformaţi în substantive adjectivele subliniate din textele următoare:

Observaţi: *a*) ce parte de vorbire dispare odată cu schimbarea valorii gramaticale a adjectivelor; *b*) ce parte de propoziţie devine fiecare adjectiv substantivizat; *c*) cum s-a schimbat forma adjectivelor:

Te-a trîntit şi te-a pălit omul acela *rău* (după M. Sadoveanu).

Băiatul *cel mare*, întins pe prispă, începu să vorbească (după M. Sadoveanu).

Feciorul omului *mort* simţi în el crescînd o putere mare (după M. Sadoveanu).

6. Alcătuiţi propoziţii în care cuvintele tînăr, bătrîn, bun, rău, flămînd, sătul să fie o dată adjective, altă dată substantive.

7. Alcătuiţi cuvinte derivate cu prefixul în- de la următoarele cuvinte de bază; explicaţi în fiecare caz cum aţi scris prefixul:

boboc, flacără, belşug, bold, bun, pădure, clei, cerc, drum, soare, pai, pătură, acru, păun, mugure, podoabă, pînză.

8. Alcătuiţi cuvinte derivate cu prefixul des- de la următoarele cuvinte de bază:

aprob, acord, bat, vinovat, bobină, leg, doi, gol, lanţ, lînă, mirişte, nădejde, nod, obişnui, rădăcină, carne, fac, cresc.

Explicaţi cum aţi scris prefixul şi ce sens a dat el fiecărui cuvînt derivat.

9. Alcătuiţi propoziţii folosind următoarele cuvinte derivate:

înnădi, înnămoli, înnăscut, înnebuni, înnegri, înnegura, înnoda, înnoi, înnopta, înnora, înnoroi.

Explicaţi de ce se scriu aceste cuvinte cu doi *n*.

10. Identificaţi în *Dicţionarul limbii române moderne* zece familii de cuvinte.

Scanned with OKEN Scanner

FONETICA

Fonetica este ştiinţa care studiază sunetele unei limbi.

CUM SE PRODUC SUNETELE VORBIRII
(lectură)

Sunetele sînt produse de **aparatul fonator** al omului. Aparatul fonator cuprinde mai multe organe, fiecare dintre ele îndeplinind un rol anumit în procesul producerii sunetelor.

1. *Plămînii* se comportă ca un dispozitiv de suflat, propulsînd aerul în canalul expirator (în trahee).

2. *Laringele* (capătul traheei) cu *coardele vocale* se comportă ca un instrument muzical. Coardele vocale sînt mănunchiuri de muşchi care pot închide canalul respirator sau pot lăsa între ele o deschizătură numită *glotă*, pe unde circulă aerul. La un anumit grad de închidere a glotei, aerul trece printre coardele vocale, le face să vibreze, devine sonor şi produce *vocea*.

Vocea este deci emisă de laringe, este curentul de aer devenit sonor prin vibrarea coardelor vocale.

3. *Cavitatea bucală*, cu bolta şi cu vălul palatului, cu maxilarul inferior, limba şi buzele se comportă ca o cameră de rezonanţă. Curentul de aer sonor ieşit din laringe trece mai departe numai prin gură dacă vălul palatului este ridicat (acoperind intrarea în cavităţile nazale). Aici curentul de aer sonor — vocea — suferă modificări. Prin poziţia lor foarte variabilă, limba, buzele şi maxilarul inferior creează o cameră de rezonanţă cu forme şi cu dimensiuni specifice pentru fiecare sunet.

4. *Cavităţile (fosele) nazale* constituie a doua cameră de rezonanţă a aparatului fonator. Cînd vălul palatului este lăsat, curentul de aer sonor iese şi prin cavitatea bucală şi prin cavităţile nazale, dînd sunetelor un timbru particular, nazal.

Pronunţarea, care comportă mişcări foarte complicate, este un proces automatizat, o deprindere, asupra căreia pot acţiona factori de influenţă pozitivă (şcoala, radioul, televiziunea) sau negativă (vorbirea de pe stradă etc.).

Sunetele sînt vocale, consoane şi semivocale.

Vocalele iau naştere în laringe, prin ieşirea liberă a curentului de aer sonor (care a făcut să vibreze coardele vocale). Curentul de aer sonor se diferenţiază, capătă timbrul specific al fiecărei vocale, în cavitatea bucală, datorită formelor diferite pe care le ia acest rezonator. În pronunţarea vocalelor, rezonatorul este deschis cît timp produce sunetul.

Consoanele iau naştere prin închiderea sau strîmtarea canalului vorbitor într-un punct oarecare al cavităţii bucale (punct de articulare). Ele se diferenţiază: a. după punctul de articulare: unele sînt rostite cu închiderea sau apropierea buzelor (*p*, *b*, *f*, *v*, *m*); altele — prin atingerea limbii de dinţii incisivi superiori (*d*, *t*, *ţ*, *s*, *z*); altele prin atingerea limbii de palat *ş*, *j*, *c* (*i*), *g*(*i*), *c*(*hi*), *g*(*hi*) sau de vălul palatului [*c*(*u*), *g*(*u*)], altele se articulează în laringe (*h*); b. după măsura în care vibrează coardele vocale (*p* faţă de *b*, *t*—*d*, *c*—*g* etc.); c. după participarea sau neparticiparea cavităţii nazale (*m* şi *n* se rostesc făcînd să treacă aerul sonor prin

fosele nazale; în cazul celorlalte, curentul de aer trece numai prin cavitatea bucală) ş.a.m.d. Pronunţarea consoanelor nu este posibilă decît dacă gura, care a fost la început închisă, se deschide.

Semivocalele iau naştere prin ieşirea liberă a curentului de aer sonor din laringe şi prin strîmtarea canalului într-un punct al cavităţii bucale. Semivocalele au timbru vocalic, dar se articulează într-un mod asemănător cu consoanele.

SUNETELE LIMBII ROMÂNE

Sunetul este cea mai mică unitate componentă a unui cuvînt. În vorbire se aud trei feluri de sunete: vocale, semivocale şi consoane.

Vocalele sînt sunetele formate prin ieşirea liberă a curentului de aer sonor. Vocalele pot fi rostite singure, fără ajutorul altor sunete. Limba română are următoarele vocale: *a*, *ă*, *î*, *e*, *i*, *o*, *u*. Vocalele sînt sunete silabice (pot forma singure o silabă): *a*-er, *e* (bun), *i* (se spune), *o* (carte).

Semivocalele sînt sunetele formate prin ieşirea liberă a curentului de aer sonor din laringe şi prin strîmtarea canalului într-un punct al cavităţii bucale. Semivocalele au o sonoritate mai redusă decît vocalele şi sînt nesilabice (nu pot forma singure o silabă). Semivocalele limbii române sînt: *i* (*i*arbă, no*i*), *e* (*e*am), *o* (d*o*arme) şi *u* (mere*u*).

O vocală împreună cu o semivocală, pronunţate în aceeaşi silabă, alcătuiesc un **diftong.** Diftongii cei mai frecvenţi în limba română sînt: *ia* (*ia*dă, nu*ia*); *io* (*io*d, fu*io*r); *iu* (*iu*te); *ea* (le*ea*gă); *ie* (*ie*d, nu*ie*le); *oa* (o*a*ră, so*a*rbe); *uă* (vo*uă*); *ai* (n-*ai*, p*ai*); *ii* (f*ii*, ven*ii*); *îi* (m*îi*ne, răm*îi*); *oi* (so*i*); *ui* (p*ui*); *iu* (f*iu*); *ou* (*ou*, n*ou*); *ău* (t*ău*); *îu* (gr*îu*). Primii şapte sînt ascendenţi (semivocală + vocală); ceilalţi – descendenţi (vocală + semivocală).

O vocală împreună cu două semivocale, pronunţate în aceeaşi silabă, alcătuiesc un **triftong.** Sînt triftongi: *eau* (vede*au*), *iau* (*iau*, su*iau*), *iei* (tu *iei*), *eoa* (le*oa*rcă), *ioa* (lăcrim*ioa*ră), *oai* (zme*oai*că), *eai* (vede*ai*).

Două vocale alăturate care fac parte din silabe diferite se numesc vocale în **hiat**: *a-er*, *fi-ică*, *alco-ol*, *po-et* etc.

Hiatul poate apărea şi între vocala finală a unui cuvînt şi vocala iniţială a cuvîntului următor: *să o* (văd), *nu are*, *de aici* etc. În situaţii de acestea, limba contemporană evită de obicei hiatul fie eliminînd o vocală, fie unind cele două vocale într-un diftong; şi într-un caz, şi în altul, se contopesc două silabe, iar contopirea este marcată prin liniuţă de unire: *s-o* (văd), *n-are*, *de-aici* etc. (să + o=*s-o*; nu + a = *n-a*; de + a = *de-a*).

Consoanele sînt sunetele formate prin ieşirea curentului de aer care a învins un obstacol pus de limbă, de dinţi, de buze, de vălul palatului. Consoanele sînt sunete nesilabice şi nu pot fi rostite fără să fie însoţite de o vocală. Consoanele limbii române sînt: *b*, *c* (*c*ar), *c* (*c*er, nu*c*i), *c* (*ch*em, u*nch*i), *d*, *f*, *g* (*g*ară), *g* (*g*er, u*ng*i), *g* (*gh*em, u*ngh*i), *h*, *j*, *l*, *m*, *n*, *p*, *r*, *s*, *ş*, *t*, *ţ*, *v*, *z*.

Scanned with OKEN Scanner

Consoanele pot fi pronunțate cu baza limbii lipită de palat : în cazul acest consoanele sînt *muiate*, iar în rostirea lor se aude și un *i* nesilabic în poziție finală ; compară : nori *albi* (*b* final e muiat : cuvîntul este monosilabic ; *-i* nu formează silabă, arătînd și că *b* este muiat) — a *albi* pînza (cuvîntul este bisilabic, *-i* este o vocală silabică). Aproape toate consoanele limbii române pot avea variante muiate : p^i *(sapi, gropi)*; z^i *(lucrezi, iezi)*; r^i *(țări, pieri)*; j^i *(coji)* ; $ș^i$ *(coși, moși)*; n^i *(buni, suni)* ; m^i *(pomi, dormi)* ; $ț^i$ *(morți, scoți)* ; v^i *(elevi)* ; b^i *(orbi)* ; compară cu *a pieri, a coji, a moși, a dormi, a orbi*, unde *-i* final este vocalic.

Silaba este un sunet (vocală) sau un grup de sunete (dominat de o vocală care sînt rostite în același efort expirator. Silaba poate alcătui un cuvînt întreg (monosilabic) : *om, ar, stau* etc. sau o parte dintr-un cuvînt (polisilabic) : *e-levi, pa-tri-e* etc. Silaba se poate constitui și din : *a)* rostirea împreună a două cuvinte : *l-a* ajutat, *s-au* dus, *v-ar* plăcea etc.; *b)* rostirea împreună a unui cuvînt cu o parte din alt cuvînt : *mi-a*-mintesc, aminteș*-te-mi* ; *c)* rostirea împreună a ultimei silabe dintr-un cuvînt cu prima silabă a cuvîntului următor : floa*-re-al*-bastră. În aceste ultime cazuri, rostirea împreună, într-o silabă, este marcată grafic de liniuța de unire.

Despărțirea în silabe se face ținîndu-se seama de următoarele reguli : a) **o consoană** între două vocale formează silabă cu vocala următoare (a-*pă*) ; același tratament îl suferă **semivocalele** *i* și *u* între două vocale (su-*ia*, ro-*uă*) ; b) **două consoane** între vocale fac silabă, de obicei, una cu vocala dinainte, alta cu vocala a doua (*ar-tă, as-ta*) ; *r* sau *l* a doua consoană fac însă grupul de nedespărțit *(pa-tru, ta-blă)* ; c) **trei sau mai multe consoane** între vocale fac de obicei silabă — prima cu vocala dinainte, celelalte cu vocala a doua *(as-pru, mon-stru)* ; grupurile *nct, ncț, mpt* însă se despart : *nc-t (punc-tu-al)* ; *nc-ț (func-ți-e), mp-t (simp-tom ;)* d) **cuvintele compuse** și cele **derivate cu prefixe** se despart în silabe ținîndu-se seama de elementele componente *(drept-unghi, de-scrie, sub-ordine, in-util)*.

Exerciții

1. **Identificați natura fiecărui sunet din cuvintele textelor următoare (consoane, vocale, semivocale) :**

a) Și cînd deodată numai iaca vedem în fund cîțiva oameni claie peste grămadă și unul din ei mugind puternic. Ce să fie acolo ? ziceau oamenii... Pe bădița Vasile îl prinsese la oaste cu arcanul, îl cetluiau acum zdravăn și-l puneau în cătușe să-l trimeată la Peatră... Așa cu amăgele se prindeau pe vremea aceea flăcăii la oaste.

I. Creangă, *Amintiri din copilărie.*

b) Țurlea auzi un piuit subțire de clopoței, care îi atinse urechea ca un zvon de pe altă lume.

Apoi de undeva, nu se știe dincotro, auzi un glas omenesc, atît de slab și îndepărtat, dar pe care cîmpia îl aducea totuși așa de aproape.

M. Preda, *Desfășurarea.*

Scanned with OKEN Scanner

2. Recunoaşteţi diftongii, vocalele în hiat şi consoanele mulate din cuvintele textelor de mai sus.

3. Ce valori are litera i din cuvintele din textele de mai sus (vocală, semivocală, semn de muiere a unei consoane)?

4. Transcrieţi textele de mai sus, despărţind cuvintele în silabe. Explicaţi oral ce regulă aţi aplicat în fiecare caz.

ALTERNANŢE FONETICE

Rădăcina unui cuvînt este elementul comun formelor gramaticale flexionare ale acelui cuvînt. Rădăcina verbului *a aduna* este *adun-*, identificabilă în întreaga conjugare a verbului: *adun(ă)*, *adun(ase)*, *adun(înd)* etc.

Tema unui cuvînt este alcătuită din rădăcină şi din unul sau mai multe prefixe ori sufixe lexicale sau morfologice. Tema cuvîntului *îmbuna* este *îmbun-*, alcătuită din rădăcina *bun-* şi prefixul *îm-*.

Rădăcina şi tema cuvintelor suferă uneori anumite modificări fonetice în cursul fiexiunii sau al derivării; în rădăcină: *închega/încheagă* (în flexiune); *cheag-închega* (în derivare); în sufix: *oblojeală/oblojeli* (în flexiune). Astfel de modificări pe care le suferă rădăcina sau tema cuvîntului în flexiune sau derivare se numesc **alternanţe fonetice.**

Alternanţele fonetice pot marca, în flexiune, alături de mijloacele morfologice (desinente, sufixe gramaticale), genul, numărul, cazul, persoana, timpul şi modul:

- genul: negru/neagră
- numărul: băiat/băieţi
- cazul: o fată/unei fete
- persoana: voi coborîţi/ei coboară
- timpul: el apare/el apăru
- modul: a scoate/scoţînd

Alternanţele fonetice sînt, după natura sunetelor, alternanţe vocalice şi consonantice.

ALTERNANŢE VOCALICE:

a/e: masă/mese; faţă/feţe
a/ă: cadă/căzi; mare/măricel
ă/e: păr/peri; măr/merişor
e/ea: plec/pleacă; (în)semn/înseamnă
î/i: tînăr/tineri — întineri
oa/o: doare/dor; soare/sori — însori
o/oa/u: pot/poate/putem ş.a.

ALTERNANŢE CONSONANTICE:

t/ţ^{i}(ţ): băiat/băieţi — băieţaş
d/z^{i}(z): cad/cazi — căzătură
s/ş^{i}: cos/coşi; urs/urşi
c/ci: plec/pleci; mac/maci ş.a.

Scanned with OKEN Scanner

ACCENTUL

Accentul este intensitatea deosebită cu care se rostește o silabă: *elév, cárte, catédră óm.*

În vorbire, cele mai multe cuvinte sînt accentuate. Locul accentului în limba română este variabil; în mod frecvent cade pe una dintre ultimele două silabe ale cuvîntului (*elév, măricél, cárte, catédră* etc.). Accentul poate cădea însă și pe silaba antepenultimă *(cámeră convingere)* și rar, pe silabe mai îndepărtate chiar de sfîrșitul cuvîntului (*vînturile, válurile, nóuăsprezece* etc.). Accentul propriu al fiecărui cuvînt, care trebuie respectat în rostire, se numește **accent silabic.** De exemplu, următoarele cuvinte se accentuează conform rostirii literare astfel: *bolnáv, caractér, dușmán, fenomén, áugust, ianuárie, antic, sevér, invers* etc.

Accentul silabic are rol lexical — deosebind omografele (*paraléle — paralele*) sau morfologic — diferențiind forme gramaticale flexionare (*cîntă — cîntă*). În flexiunea verbului, locul accentului se schimbă, adeseori, de pe rădăcină, pe sufix: *láud — lăudăm.* La indicativul prezent, verbele de conjugarea a treia își păstrează accentul pe rădăcină: *fác, fáce, fácem, fáceți*, cîtă vreme cele de conjugarea a doua trec accentul pe sufix la pers. I și a II-a plural: *tác, táci, táce, tăcém, tăcéți.* Accentuarea inversă (*făcém, făcéți — tácem, táceți*) nu este corectă.

Cuvintele cu un număr mai mare de silabe pot avea, în afară de **accentul principal,** și unul sau mai multe **accente secundare.** În cuvintele *exemplificare constituțional* accentele sînt distribuite astfel: accentul principal este purtat, în primul exemplu, de silaba penultimă *-cá-*, iar în al doilea exemplu, de silaba finală *-nál.* În afară de acestea, sînt accentuate, mai slab, și silabele *e-* și *-pli* din primul cuvînt, *con-* și *-tu-* din al doilea: *é-xemplificáre, cón-stitú-țional*; silabele *-xem-, -fi-, -re* și *-sti-, -ți-, -o-* sînt neaccentuate.

Accentele principale și cele secundare au un rol însemnat în versificație. Succesiunea silabelor accentuate și neaccentuate constituie **ritmul** versului. În mod normal, accentul ritmic coincide cu accentele principale și secundare, dar el poate angaja și silabe (sau cuvinte) neaccentuate:

Lácul códrilór (silabă neaccentuată) albástru

Núferi gálbeni íl (pronume aton) încárcă... — M. Eminescu, *Lacul.*

În vorbire există și **cuvinte neaccentuate** (atone):

— *Mă* rog, scoate-*mă*, *că-mi* arde inima-*n* mine!

— *Ba* nu, cumătre; *c*-așa *mi-a* ars și mie inima după iezișorii mei!

— I. Creangă, *Capra cu trei iezi.*

Cuvintele subliniate nu au accent. Ele sînt, ca părți de vorbire, pronume personale sau reflexive — forme atone de acuzativ sau dativ (*mă, mi*), auxiliare verbale (*a*), prepoziții (*-n*), conjuncții (*că*), adverbul *ba* (nerepetat). Tot neaccentuate sînt și formele *i* și *s* ale verbului *a fi* și articolele. Cuvintele atone sînt în general monosilabice (*mă, îmi, că, de...*) sau nesilabice (*l, s*).

Unul sau mai multe cuvinte neaccentuate alcătuiesc **un grup fonetic,** împreună cu un cuvînt accentuat: *mă róg, scoáte-mă, mi-a árs, ba nú, că-mi árde, íni-*

Scanned with OKEN Scanner

ma-n, c-aşá. Unele grupuri fonetice sînt în acelaşi timp şi **unităţi gramaticale**: cuvintele neaccentuate din primele cinci exemple alcătuiesc cu cuvîntul accentuat fie o formă flexionară a acestuia (*mă róg, a árs*), fie o îmbinare de cuvinte (verb+complement: *scoáte-mă, mi-a árs* sau o întărire a negaţiei: *ba nú*).

În grupurile fonetice care sînt în acelaşi timp şi unităţi gramaticale, cuvintele neaccentuate se pot afla înaintea cuvîntului accentuat (cînd sînt deci **proclitice**) sau după el (cînd sînt **enclitice**). În textul de mai sus, grupurile fonetice care sînt şi gramaticale se împart astfel:

Cu proclitice	Cu enclitice
mă róg	scoáte-*mă*
ba nú	
mi-a árs	

Observaţie. Accentul poate schimba valoarea gramaticală a unui cuvînt, are funcţiune lexicală, după cum s-a spus. În textul de I. Creangă, de mai sus, *şi* este accentuat, prin aceasta căpătînd valoare de adverb („c-aşa mi-a ars *şi* mie inima...").

În legătură cu cuvintele accentuate şi neaccentuate se stabilesc următoarele **reguli de întrebuinţare a liniuţei de unire:**

1. Într-un grup fonetic cuvintele neaccentuate enclitice se leagă cu liniuţă de unire totdeauna (cînd sînt mai multe — şi între ele, şi toate împreună de cuvîntul accentuat); compară:

Enclitice	Proclitice
— *rógu-mă!*	— *mă* róg;
— *lăudá-voi*	— *voi* lăudá;
— *lăudát-am*	— *am* lăudát;
— *închináre-aş*	— *aş* închiná;
— *páre-i-se*	— *i se* páre;
— *spúne-ţi-voi*	— *ţi voi* spúne;
— *spúne-ţi-le-voi*	— *ţi le voi* spúne;
— *jelui-m-aş*	— *m-aş* jelui.

2. În toate celelalte cazuri, liniuţa leagă cuvinte neaccentuate sau accentuate numai cînd ele formează silabă; compară:

Formează silabă	Nu formează silabă
— *că-mi árde*	— că îmi árde;
— *ini-ma-n* (mine)	— inima în (mine);
— *c-aşá*	— că aşá;
— *mi-a árs*	— — — — —

— *mi-a dúc* (aminte) — îmi adúc (aminte);
— *te-n-tréb* — te întréb;
— *pîn-a cólo* — pînă acólo;
— *zi-ua-n treágă* — ziua întreágă;
— *floá-re-al bástră* — floáre albástră.

În propoziție și în frază pot fi scoase în relief printr-un **accent afectiv** cuvinte sau — respectiv — propoziții. Accentul marchează în aceste situații o anumită intenție a vorbitorului; compară (accentuînd pe rînd cuvintele sau propozițiile subliniate):

— *Astăzi* am așteptat poșta (nu altcîndva);
— Astăzi *am așteptat* poșta (n-am plecat de-acasă);
— Astăzi am așteptat *poșta* (nu altceva);

sau:

— *El* te-a informat despre excursie? (— Da, el).
— El *te-a informat* despre excursie? (— Da, m-a informat).
— El te-a informat *despre excursie*? (— Da, despre excursie).

sau:

— Știu *că lucrează corect* (= *asta* știu despre el).
— *Știu* că lucrează corect (= *am fost informat* despre felul cum lucrează).

Exerciții

1. Indicați, în textele următoare, unde cade accentul silabic (eventual după dictare cu pregătire):

a) De-ar vrea cumva, de-ar încerca vreodată
Să vie lotrii iarăși într-acoace,
Mi-aș pune-n ladă bătrînețea toată
Și un soldat, de-acesta nou, m-aș face.

M. Beniuc, *Oșteanul.*

b) — Ți-au dat și ție pămînt?
— Mi-au dat!...
— Cînd ți-am spus eu, nu m-ai crezut.
— Nu te-am crezut. Așa-i omul. Nu crede pînă nu vede.

Ș. Nedelcu, *Drum deschis.*

2. Recunoașteți cuvintele neaccentuate din textele de mai sus. Distingeți apoi unitățile fonetice (dominate de un singur accent).

3. Explicați fonetic întrebuințarea liniuței de unire în fiecare situație din textele de mai sus.

4. În următoarele unități gramaticale, treceți cuvîntul neaccentuat proclitic în poziție enclitică; explicați cum ați scris fiecare unitate și de ce ați scris-o așa:

am fost, va fi, ar da; ne-au cerut, îți va scrie, te-aș vedea; i s-a dus, vi le-ar spune, ți-o voi arăta.

Scanned with OKEN Scanner

5. Citiți textul următor și arătați, în fiecare propoziție, ce cuvînt este reliefat prin accent afectiv:

Asfințește soarele. Cerul rămîne roșu. Pînă departe ard conacele.

Z. Stancu, *Desculț.*

6. Scoateți în relief, pe rînd, prin accent afectiv, celelalte cuvinte din textul de mai sus. Explicați ce modificări angajează, în înțelesul enunțurilor, fiecare mod de accentuare.

LITERE — ALFABET

Litera este semnul convențional care reprezintă în scris sunetul.

Alfabetul este totalitatea literelor folosite pentru scrierea sunetelor unei limbi.

Alfabetul limbii române este următorul: *a, A; ă, Ă; â, Â; b, B; c, C; d, D; e, E; f, F; g, G; h, H; i, I; î, Î; j, J; k, K; l, L; m, M; n, N; o, O; î, Î; p, P; r, R; s, S; ș, Ș; t, T; ț, Ț; u, U; v, V; x, X; z, Z.*

În cuvinte străine sînt folosite și literele *ō* (*Röntgen*), *ü* (*Dürer*), *q* (*Quintilian*), *y* (*Yemen*), *w* (*Wagner*).

Observație. În general, fiecărui sunet îi corespunde o literă: *a, b, d, e* etc. Această corespondență nu este însă deplină:

a) un singur sunet este notat prin două litere: **ch** (*chem*), **gh** (*ghem*);

b) același sunet este notat prin litere diferite: **ch** (*chin*), **k** (*kilogram*);

c) aceleași sunete sînt notate fie printr-o singură literă, **x** (*oxigen*), fie prin două litere, **cs** (*îmbîcsit*);

d) aceeași literă, **x**, notează două grupuri de sunete: *cs* (*expresie*) și *gz* (*examen, exemplu*);

e) aceeași literă notează sunete diferite: **i** notează vocala *i* (*inimă*), semivocala *i* (*iarbă, pai*) și consoana finală muiată, urmată de un *i* nesilabic (*pomi, elevi*); **o** notează vocala *o* (*om*) și semivocala *o* (*doare*); **u** notează vocala *u* (*un*) și semivocala *u* (*greu*); **c** notează consoana *c* (*dacă*) sau consoana *c*(*e*), *c*(*i*) (*cer, cine*); **g** notează consoana *g* (*gară*) și consoana *g*(*e*), *g*(*i*) (*geme, ginere*).

Exerciții

1. Explicați fiecare caz de necorespondență între literă și sunet în cuvintele din textele următoare:

a) *CAȚAVENCU* —... În Iași, de exemplu, — permiteți-mi această digresiune... în Iași n-avem nici un negustor român, nici unul!...

Explicați-vă acest fenomen, acest mister, dacă mă pot exprima astfel.

I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută.*

b) A venit în dosul lui Nichifor Lipan. O singură pălitură i-a dat, dar din toată inima, ca atunci cînd vrei să despici un trunchi.

M. Sadoveanu, *Baltagul.*

2. Rostiți clar cuvintele următoare; arătați ce sunete redă în fiecare caz litera x:

exact, exagera, exalta, examen, excavator, excelent, excentric, excepție, excesiv, exclama, exclude, excursie, executa, exemplifica, exercițiu, exigent, exila, existent, exmatricula, exotic, expansiune, expeditiv, experimenta, expira, explica, exploata, explozie, export, expropria, expresiv, expune, extaz, extenua, extern, extras, extrem.

Scanned with OKEN Scanner

Ortografia este ansamblul de reguli privitoare la scrierea cuvintelor unei limbi.

Ortoepia este ansamblul de reguli privitoare la pronunțarea corectă a cuvintelor unei limbi.

Ortografia limbii noastre este bazată pe *principiul fonetic*. Ea redă, pe cît se poate, pronunțarea. De aceea, între ortografie și ortoepie, în limba română, există o legătură directă. Ortografia redă însă nu orice fel de pronunțare, ci pronunțarea corectă, pronunțarea literară. Astfel, cele mai multe reguli ortografice sînt în același timp și reguli ortoepice.

Pentru a nu mări prea mult numărul semnelor grafice, care ar încărca inutil scrisul, principiul fonetic este asociat cu cel *silabic* și cu cel *morfologic*. De exemplu, potrivit principiului silabic, literele *c* și *g* reprezintă – după cum s-a văzut – alte sunete în silabele *ce, ge, cea, gea* etc. decît în silabele *co, go, cu, gu, ca, ga* sau în silabele *che, ghe, chea, ghea* etc.

Principiul morfologic se aplică, de exemplu, pentru a păstra aceeași formă sufixelor și desinențelor verbale: *cre-ăm* (ca și *lucr-ăm*), *cre-ez* (ca și *lucr-ez*), *cre-ează* (ca și *lucr-ează*); *cre-înd* (ca *lucr-înd*), *cre-at* (ca *lucr-at*) etc., *sfîrș-ească* (la fel ca *iub-ească*); *tăc-eam* (ca și *ved-eam*) etc. Potrivit aceluiași principiu scriem *bunăvoință* (care se declină ca un singur cuvînt – *bunăvoinței* etc.), dar *rea-voință* (în care se declină ambele elemente componente – *relei-voințe* etc.). Tot pe baza principiului morfologic distingem cuvintele unitare de grupurile de cuvinte omofone (care se rostesc la fel cu primele), în cazuri ca acestea: (scriu) *o dată* (nu de mai multe ori; numeral adverbial) și (a fost) *odată* (odinioară; adverb de timp); (mă întreb) *de cît* (are nevoie; prepoziție + pronume interogativ) și (mai bun) *decît* (mine; adverb de comparație cu valoare de prepoziție); (scriu) *numai* (pentru tine; adverb); *nu mai* (scriu; adverb de negație + adverb de mod) etc.

Prezentăm în continuare principalele reguli ortografice și ortoepice:

1. Următoarele *vocale* se scriu și se pronunță astfel:

a – după *ș* și *f* în rădăcina cuvintelor: *șade, șase, șapte* etc.; – ca articol enclitic: *tovarășa, ușa, plaja, coaja* etc.

ă – după *ș* și *j* în desinență sau sufix; *fruntașă, tovarășă, ușă, plajă, grijă, coajă*; *îngroașă, îngrașă, înfățișări, angajări*; *înfricoșător, îngrășămînt* etc.

e – la începutul cuvintelor următoare: *epocă, eră, economie, elev* etc.

u – în terminația cuvintelor următoare: *serviciu, domeniu, acvariu, cortegiu, naufragiu* etc.

2. Următoarele *vocale* în *hiat* se scriu și se pronunță astfel:

a – e – *aer, aerisi, aeroport, aerian* etc.

e – a – *cereale, ideal, boreal, crea, creație, agrea, agreabil* etc.

e – e – *alee, idee, licee, epopee, creez, agreez* etc.

i – a – *familia, istoria, rochia, via, chimia, construcția* etc.

Scanned with OKEN Scanner

i – **e** – *famil***ie**, *istor***ie**, *roch***ie**, *v***ie** etc.

i – **i** – *f***ii***că*, *f***ii***ndcă*, *f***ii***nță*, *ș***ti***ință* etc.

o – **e** – *p***oe***t*, *p***oe***m*, *p***oe***zie*, *b***oe***m* etc.

o – **o** – *c***oo***perativă*, *c***oo***rdonare*, *alc***oo***l*, *z***oo***logie*, *z***oo***tehnie* etc.

3. Următorii *diftongi* se scriu și se pronunță astfel:

ea – după consoane: *d***ea***l*, *l***ea***c*, *gh***ea***ță*, *gh***ea***tă* etc.

ia – la început de cuvînt și de silabă: **ia***rbă*, **ia***rnă*, *nu***ia**, *băiat* etc.; după consoană, cînd alternează cu **ie**: *p***ia***tră* (*p***ie***tre*), *p***ia***ță* (*p***ie***țe*), *b***ia***tă* (*b***ie***te*); și cuvintele: *ch***ia***r*, *magh***ia***r* (dar *ch***ea***g* – alternînd cu **e** – *înch***e***ga*, *gh***ea***ță* – *gh***e***țuri*, *ligh***ea***n* – *ligh***e***ne* etc.).

ie – la început de cuvînt sau de silabă: **ie***d*, **ie***ftin*, **ie***se*, **ie***șire*, *ba***ie**, *ch***ei***e*, *feme***ie**, *statu***ie**, *trebu***ie**, *tre***ie***ră*, *constitu***ie**; în cuvintele în care se pronunță astfel: *m***ie***l*, *m***ie***rcuri*, *f***ie***r*, *p***ie***pt*, *p***ie***r*, *p***ie***rde* etc.

4. Următoarele *consoane* se scriu și se pronunță astfel:

z – înainte de *b*, *g*, *d*, *v*: **z***bor*, **z***gomot*, **z***druncina*, *i***z***vor* etc.; în prefixul **dez-**: *dezbate*, *dezgoli*, *dezdoi*, *dezvinovăți* etc.

s – înainte de *l*, *m*, *n*: *desluși*, *smintit*, *căsnicie* (dar și *izlaz*, *gleznă*); în sufixul **-ism**: *socialism*, *comunism*, *marxism-leninism*; în cuvintele *sesiune*, *premisă*, *conclusiv*, *sensibil*, *deschis*, *schimba*.

nn – la întîlnirea consoanei *n* din prefixul **în-** cu *n* de la începutul cuvîntului de bază: *înn***o***da*, *înn***o***pta*, *înn***o***i* etc. (dar *înainte*, *înapoi*, *înota*).

O b s e r v a ț i e. În unele situații, scrierea nu redă modul corect de pronunțare sau a fixat o ortografie aparte:

a) Scrierea cu **e** inițial în cuvinte vechi (pronunțat *ie* sau *i* semivocalic): *eu*, *el*, *este*, *eram*, *erai*..., *ea*.

b) Scrierea demonstrativelor *aceea* — *aceia*, *aceeași* — *aceiași*, deosebite în scris după principiul morfologic (aceea — fem. sg.; aceia — masc. pl.).

c) Scrierea consacrată a numelor unor scriitori: Alecsandri, Kogălniceanu, Negruzzi, Pann, Russo etc.

Exerciții

1. Înmulțiți cu exemple personale indicațiile ortografice date, privitoare la scrierea vocalelor, diftongilor și consoanelor.

2. Explicați ortografia diftongilor din cuvintele următoare:

cheamă, *tinichea*; *clujean*, *ieșean*; *poiană*, *suiam*, *iască*; *veghea*, *tejghea*; *piesă*, *abia*, *a bea*; *claie*, *tăiem*, *creier*.

Scanned with OKEN Scanner

GRAMATICA

MORFOLOGIA

Morfologia este partea gramaticii care cuprinde regulile privitoare la forma cuvintelor şi la modificările formale ale cuvintelor studiate pe părţi de vorbire.

NOŢIUNI INTRODUCTIVE

Din însăşi definiţia ei, rezultă că *morfologia* se ocupă de: a) clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire şi b) de modificările formei acestora, în funcţie de întrebuinţările lor.

În limba română, cuvintele se grupează în zece clase după sensul lexical, după forma lor legată de exprimarea categoriilor gramaticale proprii fiecărei clase şi după posibilitatea de a îndeplini anumite funcţiuni sintactice.

Din punct de vedere lexical, părţile de vorbire se deosebesc unele de altele după ceea ce exprimă ele. Astfel, substantivul exprimă numele unui obiect. Pronumele ţine locul unui substantiv. Adjectivul exprimă o însuşire a unui obiect, numeralul, un număr sau o determinare numerică, verbul, o acţiune sau o stare, adverbul, o caracteristică a unei acţiuni, stări sau însuşiri, interjecţia, exteriorizarea unui sentiment, a unei stări fizice sau psihice, imitarea unui sunet.

Articolul, prepoziţia şi conjuncţia nu au sens de-sine-stătător, ci servesc la exprimarea unor raporturi, fiind considerate ca simple instrumente gramaticale.

Clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire numai după sensul lor lexical ar fi deficitară. De aceea, ea se face ţinîndu-se seama şi de anumite caracteristici morfologice, adică privitoare la forma cuvintelor şi la modificarea acesteia în vorbire.

Cuvintele izolate nu pot exprima idei, ci numai noţiuni, adică nume de obiecte, însuşiri, acţiuni, stări etc. Pentru a fi apte să exprime idei, între cuvinte se stabilesc anumite raporturi sintactice, care se marchează mai ales prin schimbarea formei acestora.

Cuvîntul *morfologie*, din cuvintele greceşti *morphe* şi *logos*, înseamnă în sens larg, studiul formei cuvintelor.

Scanned with OKEN Scanner

Orice cuvînt are unul sau mai multe sensuri lexicale. Astfel, cuvîntul *urs* denumește un animal, cuvîntul *leu* un animal și moneda țării noastre, cuvîntul *casă* denumește locuința omului și locul unde se fac încasări sau plăți, unde se achită costul diverselor obiecte cumpărate dintr-un magazin. Fiecare dintre ele poate avea mai multe forme: *urs-urși*; *leu-lei*; *casă-case*. (Ieri am văzut un *urs*; În munții noștri trăiesc mulți *urși*; În Africa trăiesc mulți *lei*; Am o *casă*; Pereții acestei *case* sînt de zid). Cuvintele *urs*, *leu*, *casă* și-au schimbat forma după *număr* și *caz*. Unele cuvinte își schimbă forma și după *gen*. Cuvîntul *harnic* își schimbă forma după *genul*, *numărul* și *cazul* substantivului pe care îl determină: elev *harnic*, elevi *harnici*, eleve *harnice*, unei eleve *harnice*. Alte cuvinte, ca a *învăța*, a *trăi*, a *vedea* etc., își schimbă forma după *mod*, *timp*, *număr*, *persoană*, *diateză*; *învăț*, *învață*, *învățăm*, *învățase* etc. De aceea la clasificarea părților de vorbire se au în vedere și aceste caracteristici morfologice.

Nici sensul lexical și nici criteriile morfologice nu sînt uneori suficiente pentru clasificarea părților de vorbire, ci este nevoie și de criteriul sintactic.

Se știe că prepozițiile și conjuncțiile nu au nici cazuri, nici numere, nici moduri, nici timpuri. Singurul criteriu de deosebire a lor rămîn raporturile diferite pe care le stabilesc acestea în propoziție sau în frază. Tot criteriul sintactic stă, de exemplu, și la baza deosebirii adverbului de adjectiv (cal *frumos*, față de cîntă *frumos*; rîu *repede*, față de curge *repede*).

Studiind forma cuvintelor și modificările ei pentru a se putea exprima diverse raporturi în vorbire, morfologia stabilește anumite reguli, fără respectarea cărora exprimarea nu este corectă. În felul acesta, morfologia servește *ortoepiei* (exprimării corecte) și *ortografiei* (scrierii corecte).

Studierea morfologiei se face numai în legătură cu sintaxa, cu vocabularul, cu ortoepia și cu ortografia. De aceea, în cursul analizelor morfologice se cer și funcțiunile sintactice ale cuvintelor, precum și unele aplicații de ortoepie și mai ales de ortografie.

Am arătat mai sus că modificarea formei cuvintelor se face ținîndu-se seama de genul, numărul și cazul substantivului, al adjectivului sau al pronumelui, de diateza, modul, timpul, numărul și persoana verbului, de gradul de comparație al adjectivului.

Toate acestea sînt cunoscute sub denumirea generală de *categorii gramaticale*. Acestea nu au nimic comun cu diversele grupări pe care le stabilim uneori și pe care le numim categorii — de exemplu, cînd zicem: prepozițiile se împart în două categorii: simple și compuse.

Categoriile gramaticale folosite în morfologie sînt: *genul*, *numărul*, *cazul*, *diateza*, *modul*, *timpul*, *persoana* și *gradul de comparație*.

Uneori sînt numite categorii lexico-gramaticale chiar părțile de vorbire (substantivul, adjectivul, articolul etc.).

Scanned with OKEN Scanner

Exerciţiu

Scoateţi, din textul următor, toate cuvintele care şi-au schimbat forma şi arătaţi ce părţi de vorbire sînt şi care categorii gramaticale au cerut modificarea formei:

— De-un moşneag, da, împărate, căci moşneagul ce priveşti
Nu e om de rînd, el este Domnul Ţării Româneşti.
Eu nu ţi-aş dori vrodată să ajungi să ne cunoşti,
Nici ca Dunărea să-nece spumegînd a tale oşti.
După vremuri mulţi veniră, începînd cu acel oaspe,
Ce din vechi se pomeneşte, cu Dariu a(l) lui Istaspe;
Mulţi durară, după vremuri, peste Dunăre vrun pod,
De-au trecut cu spaima lumii şi mulţime de norod;
Împăraţi pe care lumea nu putea să-i mai încapă,
Au venit şi-n ţara noastră de-au cerut pămînt şi apă —
Şi nu voi ca să mă laud, nici nu voi să te-nspăimînt,
Cum veniră, se făcură toţi o apă ş-un pămînt.

M. Eminescu, *Scrisoarea III.*

PĂRŢILE DE VORBIRE FLEXIBILE ŞI NEFLEXIBILE

Pentru a putea fi studiate mai bine raporturile care se stabilesc între ele în vorbire şi a se fixa anumite reguli după care se modifică forma lor în cursul comunicării diferitelor idei, cuvintele se grupează în zece clase numite *părţi de vorbire*: *substantivul*, *articolul*, *adjectivul*, *pronumele*, *numeralul*, *verbul*, *adverbul*, *prepoziţia*, *conjuncţia* şi *interjecţia*. Cele zece părţi de vorbire se împart la rîndul lor în două grupe mari: părţi de vorbire *flexibile* şi părţi de vorbire *neflexibile*.

Părţile de vorbire sînt acelea care îşi modifică forma în cursul vorbirii. Astfel verbul *a scrie* poate avea diferite forme după raporturile în care se găseşte cu alte părţi de vorbire: Alexandru *scrie*; Tu *scrii*; Noi *scriem*; Elevii *scriu*; Voi *scrieţi*.

Modificarea formei aceluiaşi verb se face şi după timpul în care se săvîrşeşte acţiunea (Vasile *a scris* astăzi mai bine decît *scria* ieri) sau după felul în care se săvîrşeşte aceasta (Ana *ar scrie*. Tudorică *va scrie*. Ar trebui *să scrii* şi tu).

Ca şi verbele, îşi modifică forma şi substantivele (Dinu a văzut o *vulpe*. Un vînător a împuşcat două *vulpi*), pronumele (*Mie îmi* plac povestirile lui Creangă. Povestirile lui Creangă *mă* interesează şi pe *mine*), articolele (Elevul citeşte *o* carte. Elevii citesc *nişte* cărţi. Cărţile elevilor sînt frumos ilustrate), adjectivele Alexandru are un caiet *nou*. Şi cartea mea este *nouă*) şi numeralele (*Doi* elevi scriu. *Două* eleve citesc).

Părţile de vorbire flexibile sînt: *substantivul*, *articolul*, *adjectivul*, *pronumele*, *numeralul şi verbul.*

Modificarea formei cuvintelor după gen, număr, caz, mod, timp, persoană etc. se numeşte flexiune.

Scanned with OKEN Scanner

Flexiunea numelui (substantiv, articol, adjectiv, pronume, numeral) este diferită de cea a verbului. Flexiunea numelui se numeşte *declinare*, iar a verbului, *conjugare.*

Părţile de vorbire neflexibile sînt acelea care nu-şi modifică forma în cursul vorbirii. Ele sînt : *adverbul, prepoziţia, conjuncţia* şi *interjecţia.*

Această clasificare a părţilor de vorbire nu are însă caracter absolut, adică există unele abateri de la gruparea făcută mai sus.

Astfel, alături de adjectivele care îşi schimbă forma în vorbire, sînt şi cîteva invariabile, adică nu-şi schimbă forma – de exemplu : *aşa* elev, *aşa* elevă, *aşa* elevi, *aşa* eleve sau o haină *gri*, un platon *gri*, un pisoi *gri.*

Dimpotrivă, se ştie că adverbul este o parte de vorbire neflexibilă. Cu toate acestea, unele adverbe au grade de comparaţie, adică într-un fel oarecare îşi modifică forma, ca şi adjectivul, cînd se compară. Deci, din acest punct de vedere, adverbul ar putea fi socotit numai în parte neflexibil.

Cunoscînd toate abaterile acestea, noi vom defini mai departe adjectivul ca o parte de vorbire flexibilă, iar adverbul ca una neflexibilă, ţinînd seama de caracteristicile fiecărei părţi de vorbire.

Exerciţiu

Scrieţi pe două coloane separate părţile de vorbire : pe una cele flexibile şi pe alta cele neflexibile şi arătaţi ce parte de vorbire este fiecare dintre ele.

Din ziua aceea am căutat să mă-mprietenesc cu el. Mîncam adesea la acelaşi birt, şi multe seri ni le petreceam împreună „vorbind rău de lume" şi fumîndu-ne dejunul şi prînzul de-a doua zi. El era pe-atunci redactor la ziarul *Timpul.* Conştiincios şi muncitor peste măsură, de multe ori Eminescu ducea singur greutăţile gazetei. Cîte nopţi petrecute cu condeiul în mînă ! Şi-a doua zi, palid, nepieptănat, plin de cerneală pe degete, c-un teanc mare de foi scrise intra în tipografie, unde rînduia materia, redacta informaţii, făcea corecturi, şi numai sara, cînd gazeta începea să se vînture la roată, atunci îşi aducea şi el aminte că e trudit şi n-a mîncat nimic în ziua aceea.

A. Vlahuţă, *Amintiri despre Eminescu.*

STRUCTURA MORFOLOGICĂ A CUVÎNTULUI

Pentru a înţelege mai bine flexiunea diverselor părţi de vorbire, adică declinarea sau conjugarea lor, este necesar să arătăm elementele care intră în structura unui cuvînt. Acestea sînt : *rădăcina, tema, sufixele, desinenţele* şi *alternanţele fonetice.*

1. **Rădăcina** poartă sensul lexical al cuvîntului şi este comună tuturor formelor gramaticale ale unei părţi de vorbire.

Astfel, formele verbale *cîntă, cîntăm, cîntau, cîntară, cîntase, cîntaserăţi, să cînte* au o parte comună tuturor : *cînt-*, care poartă sensul lexical al cuvîntului, adică arată ce acţiune exprimă acest verb.

Cînt este rădăcina verbului *a cînta* şi a tuturor formelor pe care le poate lua el în conjugare.

Scanned with OKEN Scanner

Rădăcina substantivului *mamă* este *mam-*, a substantivului *casă*, *cas-*, a adjectivului *bun—bună* este *bun* etc. Pentru a exprima diferite moduri, timpuri, numere și persoane ale acestui verb la diateza activă: *cîntă* (indicativul prezent, persoana a III-a singular), *cîntăm* (indicativul prezent, persoana I plural), *cîntau* (indicativul imperfect, persoana a III-a plural), *cîntară* (indicativul perfect simplu, persoana a III-a plural), *cîntase* (indicativul mai mult ca perfect, persoana a III-a singular), *cîntaserăți* (indicativul mai mult ca perfect, persoana a II-a plural), *să cînte* (conjunctivul prezent, persoana a III-a singular și plural) au fost necesare și alte elemente, adică *sufixele* și *desinențele.*

2. **Sufixele** *gramaticale* (morfologice sau flexionare) *exprimă modul* și *timpul.* Ele nu trebuie să fie confundate cu sufixele lexicale care servesc la derivarea diverselor cuvinte — de exemplu, de la verbul *a cînta* se formează substantivul *cîntăreț.*

Sufixe morfologice sînt, în exemplele de mai sus, **-a-** din *cînt-***a-***u*, *cînt-***a-***ră*, *cînt-***a-***se*, *cînt-***a-***seră*, **-se-** din *cînta-***se** și *cînta-***se-***răți*, precum și altele, așa cum se va vedea la diferite capitole referitoare la conjugarea verbelor.

3. **Desinențele** *sînt acele elemente ale flexiunii care arată numărul și cazul la substantive, genul, numărul și cazul la adjective, persoana și numărul la verbe.*

Astfel, *-ă*, *-m*, *-u*, *-ră*, *-răți*, *-e*, la formele citate mai sus ale verbului *a cînta*, sînt desinențe.

La substantive *-i* de la plural masculin, *-i* și *-le* de la plural sau de la genitivul și dativul feminin, *ă-*, *-i*, *-e* de la adjective (*frumos-frumoasă*: *frumoși-frumoase*) sînt de asemenea desinențe.

Așa cum se observă la verbe, desinențele nu se adaugă totdeauna direct la rădăcina acestora, ci la rădăcină plus sufixe.

4. *Rădăcina împreună cu sufixele* (sau și cu prefixele lexicale) *formează* **tema** *cuvîntului.* De exemplu, de la formele *cîntau*, *cîntară*, tema este *cînta.*

5. Rădăcina și tema cuvîntului suferă uneori anumite modificări fonetice. De exemplu, în rădăcina verbelor *cînt*, *văd*, *rog* se produc unele variații între consoane sau vocale: *cînți*, *vezi*, *roagă*, adică *t* și *d* au fost înlocuite cu *ț* și *z*, *ă* și *o* cu *e* și *oa.*

Variații similare se petrec și în rădăcina sau în tema unor substantive ori adjective, ca de exemplu: *noapte — nopți* (*oa* cu *o*; *t* cu *ț*), *negru — neagră* (*e* cu *ea*) etc. Aceste variații sînt numite *alternanțe vocalice* și *consonantice.* Primele se referă la variațiile dintre vocale sau dintre vocale și diftongi, iar celelalte la variațiile dintre consoane. Cu un singur termen, acestea se numesc *alternanțe fonetice.*

Din cele expuse pînă aici se desprinde că flexiunea este mult mai complexă decît s-ar părea la prima vedere și că ea nu s-ar putea face fără cunoașterea anumitor reguli pe care le stabilește morfologia.

Scanned with OKEN Scanner

Exerciţiu

Scoateţi toate cuvintele flexibile din textul de mai jos şi arătaţi: rădăcina fiecăruia, tema, dacă este diferită de rădăcină, sufixele morfologice, în caz că există, desinenţele şi alternanţele fonetice — dacă există.

Şi din patru părţi începură să vie, rînduri-rînduri, la chemarea reginei, toate cîntăreţele pestriţe şi strălucitoare ale zilei, toate zburătoarele ursuze şi ciufulite ale întunericului, tot norodul nenumărat al ciripitoarelor mărunte care mişună ascunse prin frunzişuri, subt larga ocrotire a codrului. Veneau cu grăbite fîlfîiri de aripi şi se lăsau în jurul lor, stoluri-stoluri, mii de păsări, rînduindu-se laolaltă după naţie, după meserie, după glas ori după îmbrăcăminte.

G. Topîrceanu, *Într-o dimineaţă de primăvară.*

PĂRŢILE DE VORBIRE FLEXIBILE

SUBSTANTIVUL

DEFINIŢIA ŞI FELURILE SUBSTANTIVELOR

Substantivul este partea de vorbire flexibilă care denumeşte fiinţe, lucruri, fenomene, acţiuni, stări, însuşiri, relaţii.

Vestea cea mare ne-a umplut de *neastîmpăr*, pe *tovarăşul* meu şi pe mine, fiindcă amîndoi avem *pasiunea vînatului* de *baltă*. —G. Topîrceanu, *Ţara de dincolo de negură.*

Şi cu toată *nepotrivirea* asta dintre dînşii, îi lega cea mai frăţească *prietenie.*

Cezar Petrescu, *Doi buni prieteni: Ion Creangă şi Mihai Eminescu.*

Cînd începeau *ploile* lui *noiembrie... Franzeluţă* trebuia să-şi mute *cuibul.*

E. Barbu, *Franzeluţă.*

Poeţii noştri vorbesc cu *mîndrie* despre *eroismul ostaşilor* români pe *cîmpul* de *luptă.*

Substantivele *tovarăşul*, *Franzeluţă*, *poeţii*, *ostaşilor* denumesc fiinţe, *baltă*, *uibul*, *cîmpul* denumesc lucruri, *ploile*, un fenomen al naturii, *vestea*, *vînatului*, *uptă*, acţiuni sau rezultatul lor, *neastîmpăr*, *pasiunea*, *mîndrie*, stări sufleteşti, *nepotrivirea*, o situaţie (stare) creată din deosebirea de temperament, (lui) *noiembrie*, numele unei luni, *eroismul*, o însuşire psihică, *prietenie*, relaţie între oameni.

Deci substantivele pot denumi:

- fiinţe: *tată*, *mamă*, *copil*, *elev*, *vultur*, *albină*;
- lucruri: *masă*, *scaun*, *casă*, *munte*, *rîu*, *grădină*;
- fenomene: *frig*, *căldură*, *ploaie*, *fulger*, *cutremur*;
- acţiunui: *întrecere*, *defilare*, *luptă*, *muncă*, *strigăt*;
- stări: *bucurie*, *linişte*, *fericire*, *boală*;
- însuşiri fizice: *forţă*, *putere*, *sănătate*, *tăiere*;
- însuşiri psihice: *înţelepciune*, *optimism*, *vitejie*;
- relaţii: *prietenie*, *înţelegere*, *asemănare.*

Aceste denumiri sînt cunoscute în gramatică sub numele general de *obiecte.*

Substantivele sînt de două feluri: *comune* şi *proprii.*

Scanned with OKEN Scanner

1. **Substantivele comune** denumesc obiecte (ființe, lucruri, fenomene etc.) de același fel : *bunic, bărbat, stejar, deal, tractor, iarnă, căldură, învățătură.*

Ele denumesc atît clasa de obiecte în întregime, cît și fiecare exemplar din clasa respectivă.

Astfel, substantivul *școlar* denumește pe toți copiii care fac parte din categoria aceasta, dar și pe fiecare dintre ei luat separat.

2. **Substantivele proprii** denumesc numai anumite ființe sau lucruri considerate izolat, spre a le distinge de celelalte ființe sau lucruri din aceeași clasă sau specie.

Substantivele proprii sînt de mai multe feluri :

a) nume de persoane : *Gheorghe, Ion, Ștefan, Vasile ;*

b) nume de animale : *Bălaia, Joian, Murgu, Grivei ;*

c) numiri geografice și teritorial-administrative : *Argeș, Buzău, Carpați, Africa, Belgia, București, Bacău, Pașcani ;*

d) numiri ale întreprinderilor și instituțiilor : *Institutul de petrol, gaze și geologie, Liceul pedagogic nr.1 ;*

e) numiri ale evenimentelor istorice : *Unirea Principatelor, 23 August ;*

f) numiri ale operelor literare și științifice : *Baltagul, Pădurea spînzuraților, Peneș Curcanul, Sergentul ;*

g) numiri de corpuri cerești : *Saturn, Venus.*

Persoanele au de obicei două nume :

— un prenume : *Constantin, Nicolae, Grigore ;*

— un nume de familie : *Brîncoveanu, Bălcescu, Alexandrescu.*

Îndrumări ortografice. Substantivele proprii se scriu cu inițială mare (majusculă).

Numele zilelor și ale lunilor, numele de popoare și ale punctelor cardinale se scriu cu literă inițială mică, deoarece sînt substantive comune.

Fac excepție de la această regulă numele unor sărbători importante cînd încep cu o cifră : *1 Mai, 23 August, 24 Ianuarie* și substantivele *Occidentul* (Apusul), *Orientul* (Răsăritul) cînd denumesc grupul de țări din apus sau din răsărit.

Numele generice *deal, fluviu, insulă, lac, munte, rîu, vale* etc. se scriu cu literă inițială mică atunci cînd nu fac parte din denumire : *fluviul Dunărea, rîul Argeș, munții României, lacul Tekirghiol* etc.

Exerciții

1. Scoateți toate substantivele comune din textele următoare și arătați ce denumește fiecare dintre ele :

a) Eram cinci inși la precupeața Leanca Luichici și aveam două pături și o masă, iară Huțu se culca pe jos, fiindcă taică-său îi adusese o saltea cu paie, două perini, o velință, trei rînduri de albituri, două pîni mari, un săculeț de fasole, altul cu făină de mămăligă și o bucată de slănină, ca să-i fie pe două săptămîni.

I. Slavici, *Budulea Taichii.*

b) Împuns de alt țipăt al femeii, feciorul mortului simți în el crescînd o putere mai mare și mai dreaptă decît a ucigașului. Primi pe Bogza în umăr. Îl dădu îndărăt. Apoi îl lovi scurt

cu muchea baltagului, în frunte. Calistrat Bogza şovăi. Cinele se năpusti la beregată, mestecînd mormăiri sălbatice cu sînge. Oamenii fură îndată asupra lor. Subprefectul porunci cuiva, răcnind, să cheme pe loc jandarmii de la masa cea mică din căsuţa din fundul ogrăzii.

M. Sadoveanu, *Baltagul*.

c) Înspre prînzul cel mic, oprindu-se să-şi şteargă sudorile care-i ţîşneau acum din sîngele încins de dogoarea soarelui, iar se uită în vale, spre sat. Deodată faţa i se înseninâ de bucurie. Pe cărare suia încet Ana, cu un coş pe care-l muta mereu dintr-o mînă în cealaltă...

Ion îi ieşi înainte la capătul dinspre cărare al locului. Obrajii Anei erau îmbujoraţi de căldură şi umezi de năduşeală.

L. Rebreanu, *Ion*.

2. **Scoateţi substantivele proprii din textele următoare şi arătaţi ce denumeşte fiecare:**

a) Fabrica „Rarăul" de la Cîmpulung-Moldovenesc se înfăţişează privirilor ca o adevărată bijuterie. Ea este cea dintîi bijuterie care se iveşte pe pămînturile Sucevei după un mare număr de ani... O bijuterie este, fără îndoială, de la temelie pînă la acoperiş, Voroneţul. O bijuterie este, de asemenea, dacă ai răbdare să descoperi rara ei lucrătură, Vatra-Moldoviţei. Şi iarăşi o bijuterie, cu atîtea bogate şi tainice sclipiri, Humorul...

Geo Bogza, *Fabrică şi munte*.

b) De aici luăm trenul, şi peste un ceas sîntem în Iaşi. Frumosul oraş, care a fost timp de trei veacuri capitala Moldovei, se-ntinde pe coastele revărsate spre miazăzi ale dealurilor „Copoul" şi „Sorogarii".

În spate, un arc de măguri coperite de codru, se înalţă din lunca Prutului şi-l apără de crivăţ. În faţă, pe valea Bahluiului şi-a Nicolinii se ridică un şir de măguri... Pe costişele lor răsar vechile mînăstiri: Cetăţuia, Galata, Frumoasa, Bîrnova, cu ruini de palate, sub zidurile cărora dorm atîtea amintiri de glorie şi de suferinţă...

A. Vlahuţă, *România pitorească*.

3. **Scoateţi substantivele proprii din textul de mai jos şi arătaţi care cuvînt este numele şi care prenumele:**

Mai tîrziu s-a mutat la maiorul Cîmpineanu, unde se adunau zi şi noapte Manolache Băleanu, Grigorie Cantacuzino, Iancu Ruset, Aristia, Costache Bălăcescu, ofiţerii români dintr-un regiment cu Cîmpineanu, căpitanii Goleşti, Ştefan şi Nicolae, căpitanii Creţuleşti, Costache şi Scarlat, căpitanul Teologu, căpitanul Voinescu II... şi mai mulţi tineri de pe atunci, cari petreceau citind istorii militare: campaniile lui Napoleon, memoriile lui Frederic cel Mare şi scrieri de ale poeţilor în renume: Lamartine, Hugo, Béranger etc. Alexandrescu înveselea auditoriul cu cîte o elegie, o satiră sau o fabulă.

I. Ghica, *Amintiri despre Grigorie Alexandrescu*.

4. **Scrieţi numele celor mai înalte vîrfuri din Carpaţii Meridionali şi ale rîurilor din Moldova.**

SUBSTANTIVELE COMPUSE

Atît substantivele comune cît şi cele proprii pot fi *simple* sau *compuse*.

Substantivele simple sînt formate dintr-un singur cuvînt: *profesor, catedră, şcoală, Alexandru, Elena, Ion, Maria*.

Substantivele compuse sînt formate din două sau mai multe cuvinte.

Scanned with OKEN Scanner

Substantivele comune compuse pot fi formate din:

– două substantive alăturate: *ciubotica-cucului, traista-ciobanului, vagon-cisternă;*

– două substantive legate prin prepoziția *de*: *cal-de-mare, drum-de-fier;*

– un substantiv și un adjectiv alăturate: *apă-tare, argint-viu, bună-cuviință;*

– un verb și un substantiv sau pronume: *pierde-vară, nu-mă-uita;*

– un adverb și un substantiv: *liber-cugetător;*

– două sau mai multe cuvinte care s-au contopit într-unul singur: *bunăvoință (bună și voință), portțigaret (port și țigaret).*

Substantivele proprii compuse pot fi formate din două sau mai multe cuvinte:

– două substantive care stau în același caz: *Piatra-Olt, Tîrgu-Mureș;*

– un substantiv în cazul nominativ și unul în cazul genitiv: *Cetatea Neamțului, Vatra-Dornei;*

– două substantive legate prin prepoziția *de*: *Curtea-de-Argeș, Cetatea-de-Baltă, Porțile-de-Fier;*

– un substantiv și unul sau mai multe adjective: *Mihai Viteazul, Mircea cel Bătrîn, Baia-Mare, Republica Populară Ungară;*

– două substantive și un adjectiv: *Republica Socialistă România, Capul Bunei Speranțe* etc.

Îndrumări ortografice. 1. Substantivele comune compuse formate prin alăturarea a două sau mai multe cuvinte se scriu cu liniuță de unire: *laptele-cucului, zi-muncă* etc.

2. Substantivele proprii compuse se scriu de obicei cu liniuță de unire (*Sfarmă-Piatră, Văzenii-de-Munte*), dar *Ștefan cel Mare, Mircea cel Bătrîn*) și cu inițială majusculă pentru fiecare dintre cuvintele care intră în compunerea numelui propriu, afară de prepoziții, articole și de substantivul *vodă*; *Popești-Leordeni, Făt-Frumos, Rîmnicu-Sărat, Mihnea cel Rău, Zaharia lui Gîtlan, Ion-vodă cel Cumplit, Republica Socialistă Federativă Iugoslavia.*

3. Se scriu cu inițială majusculă la toate cuvintele afară de prepoziții și articole:

a) denumirile oficiale ale organelor și organizațiilor centrale de stat și politice și ale instituțiilor centrale de stat: *Comitetul Central al Partidului Comunist Român, Consiliul de Stat, Marea Adunare Națională, Ministerul Industriei Ușoare, Ministerul Educației și Învățămîntului* etc.;

b) denumirile evenimentelor istorice (*Unirea Principatelor, Marea Revoluție Socialistă din Octombrie*), documentele de mare importanță (*Proclamația de la Izlaz*).

4. Se scriu cu inițială majusculă numai la primul cuvînt:

a) denumirile sărbătorilor naționale, revoluționare etc.:

Anul nou, Ziua victoriei, Ziua internațională a copilului, Întîi mai (cînd numeralul este scris în litere) etc.

b) denumirile întreprinderilor, instituțiilor, organizațiilor de masă, titlurile publicațiilor: *Facultatea de filozofie, Institutul pedagogic de 3 ani, Liceul pedagogic nr. 1, Scînteia tineretului, România literară, Uniunea artiștilor plastici* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Exerciţii

1. Scoateţi substantivele compuse din textele următoare şi arătaţi din ce sînt formate:

a) Pui un bob, din el răsare
Mia de mărgăritare,
Dulce binecuvîntare.
. . . . . .
Ţi-a făcut destinul semnul
Untul negru, untdelemnul.

T. Arghezi, *Mamă Ţară.*

b) *Jupîn Dumitrache*... Nu ştiu cum mă-ntorc cu ochii napoi, şi pe cine gîndeşti că văz la masa de la spate?

Ipingescu: Pe bagabontul...

Jupîn Dumitrache: Pe coate-goale, domnule, pe moftangiul, pe maţe-fripte, domnule!

I.L. Caragiale, *O noapte furtunoasă.*

2. Scrieţi şase substantive comune compuse, afară de cele din textele de mai sus, şi arătaţi din ce sînt formate.

3. Scoateţi substantivele proprii compuse din textele de mai jos, arătînd din ce sînt formate şi cum s-au scris:

a) Din jnepenii culcaţi de vînturi se-nalţă de pretutindeni stînci uriaşe, ale căror forme ciudate au toate nume şi înţelesuri potrivite în închipuirea poporului: Dochia, Tabăra Vulturilor, Turnul Sihastrului, Căciula Dorobanţului, Masa Ciobanului, de unde ai cea mai frumoasă vedere pe valea Bistriţei...

A. Vlahuţă, *România pitorească.*

b) Sînt însă în ţară la noi... vechi icoane româneşti, care dovedesc că pe timpii lui Ştefan cel Mare, lui Neagoe-vodă, lui Vasile Lupu, lui Matei Basarab, lui Cantemir şi lui Brîncoveanul România a avut zugravii săi bisericeşti, egali în merite şi cu cei de la Sfîntul Munte şi cu cei de prin Moscovia.

Al. Odobescu, *Pseudo-kynegheticos.*

c) Lupta naţională, a românilor... împotriva tuturor puterilor islamismului; domnia lui Alexandru cel Bun şi a lui Mircea cel Bătrîn, a căror nume răsunau de la Marea Baltică pînă la Porţile Bizanţe, strălucitele fapte a(le) unui Ştefan cel Mare, blînda figură a lui Neagu Vv, carele, ca Ludovic XII al Franţei, lasă sfătuiri fiului său cum să domnească, abdicarea lui Petru Şchiopu, care preferă să se scoboare de pe tronul Moldovei decît să plătească bir turcilor, chipul măreţ şi întocmai ca al lui Ahil, al lui Mihai Viteazul... toate aceste figuri, toate aceste fapte ar merita mirarea chiar şi a străinilor, cînd istoria noastră ar fi mai bine cunoscută.

M. Kogălniceanu, *Cuvînt introductiv la cursul de istorie naţională.*

d) Văd apoi zîne maestre şi văd alte năluciri.
. . . . . .
Şi văd Ceasul-Rău de noapte, povestind cu-al său nepot
Şi-apoi văd pe mult vestitul Statu-Palmă-Barbă-Cot;
Şi-apoi văd pe Surgă-Murgă mîncînd mazăre pe vatră
Şi-apoi văd pe Strîmbă-Lemne sfătuind cu Sfarmă-Piatră!

G. Coşbuc, *Atque nos!*

4. Scrieţi numele statelor vecine cu ţara noastră.

5. Scrieţi cinci substantive proprii compuse nume de oraşe şi patru nume de munţi sau de rîuri din ţara noastră.

Scanned with OKEN Scanner

Genul substantivelor după înțeles

Substantivul are, în limba română, trei genuri : *masculin*, *feminin* și *neutru*.

Substantivele de genul masculin denumesc, în general, ființe de sex bărbătesc : *tată*, *fiu*, *bunic*, *pictor*, *scriitor*, *Alexandru*, *Vasile*, sau lucruri care, prin obișnuință, sînt socotite ca masculine : *perete*, *sac*, *ban*, *leu* (monedă).

De genul masculin sînt cele mai multe substantive care denumesc pomi fructiferi sau arbori : *cais*, *măr*, *nuc*, *fag*, *stejar* ; plante și flori : *dovleac*, *morcov*, *crin*, *nufăr* și cele mai multe nume de munți : *Carpați*, *Ceahlăul*, *Negoiul* etc.

Substantivele de genul feminin denumesc ființe de sex femeiesc : *elevă*, *fată*, *femeie*, *mamă*, *bunică*, *Elena*, *Maria* și lucrurile care, prin tradiție, sînt considerate feminine : *bibliotecă*, *bicicletă*, *călimară*, *catedră*, *școală* etc.

Sînt de genul feminin și substantivele care denumesc flori sau fructe : *lalea*, *mușcată*, *păpădie*, *cireașă*, *piersică* ; zilele, unele din părțile lor și anotimpurile : *luni*, *marți*, *dimineața*, *seară*, *noapte*, *iarnă*, *primăvară* ; acțiuni, stări sufletești, însușiri, relații : *fugă*, *joacă*, *întrecere*, *frică*, *îndrăzneală*, *prietenie* etc.

Substantivele de genul neutru denumesc, în general, lucruri neînsufletite : *caiet*, *creion*, *ceas*, *stilou*, *tractor*, *vagon* ; simțuri : *auz*, *văz* ; sporturi : *baschet*, *fotbal* ; vînturi : *alizeu*, *crivăț* etc.

De genul neutru sînt și substantivele : *animal*, *mamifer*, *norod*, *popor*, care denumesc clase de viețuitoare sau colectivități.

Practic, genul substantivelor se recunoaște astfel : substantivele masculine pot fi însoțite la singular de *un* și la plural de *doi*, cele feminine de *o* și *două*, iar cele neutre de *un* și *două* (la singular ca masculinele și la plural ca femininele).

Exerciții

1. Copiați textul următor și subliniați cu o linie substantivele masculine, cu două pe cele feminine și cu trei pe cele neutre :

Evenimentele esențiale pe care le-am trăit în ultimii doi ani sînt legate de planificarea economiei ; în cadrul acestor planuri, fiecare industrie, fiecare unealtă din țara noastră a fost pusă să lucreze în perspectiva măreață a viitorului. Dar, în același timp, rezultatele săpăturilor arheologice, întreprinse pe o scară vastă, au așezat fiecărei unelte și fiecărui muncitor sub picioare un postament atît de adînc, încît atinge neoliticul.

Geo Bogza, *Porțile măreției*.

2. Scoateți substantivele din textele de mai jos, arătînd genul și ce denumește fiecare dintre ele :

a) La curte se făcuse mare gătire pentru ospățul acesta. Vestea se împrăștiase că domnul se împăcase cu boierii ; și boierii se bucurau de o schimbare ce le da nădejde că vor putea ocupa iarăși posturi, ca să adune nouă avuții din sudoarea țăranului. Cît pentru norod, el era indi-

Scanned with OKEN Scanner

ferent; el din împăcarea aceasta nu aştepta vreun bine, nici nu prepunea vreun rău. Norodul se învoia cu oblăduirea lui Alexandru-vodă; cîrtea numai asupra ministrului său Moţoc, care întrebuinţa creditul ce avea la domn, spre împilarea gloatei.

C. Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanul.*

b) Cînd s-a liniştit viforul, în seara de 2 februarie, s-au auzit urlînd lupii în marginea stufişurilor. Iovan ia puşca şi iese cu ciobanii şi cu cînii împotriva haitei. A pus pe fugă lupii pînă într-un loc. Acolo ciobanii şi cînii au stat; au stat şi lupii; s-au aşezat pe cozi şi au dat glas din nou.

M. Sadoveanu, *Ostrovul Lupilor.*

Genul substantivelor după terminaţie

La nominativul singular nearticulat (forma-tip), substantivele au următoarele terminaţii:

a) *masculine:*

— consoană: *bărbat, măr, pom, muncitor;*
— **u** vocală sau **u** semivocală: *maistru, ministru, fiu, leu, surugiu;*
— **i** semivocală: *pui, răţoi, vulpoi;*
— **e**: *arbore, cîine, fluture, pepene, şarpe;*
— **ă** şi mai rar **ea** şi **a**: *paşă, tată, Oprea, Toma;*

b) *feminine:*

— **ă**: *elevă, clasă, grădină, şcoală;*
— **e**: *carte, curte, floare, corabie, vrabie;*
— **ea**: *cafea, lalea, stea, vioreа;*
— **a**: *musaca, muşama, para, şandrama;*
— **i** şi **i** semivocală: *zi, joi;*

c) *neutre:*

— consoană: *creion, oraş, popor, sat, toc;*
— **u** şi **u** semivocală: *filtru, lucru, teatru, curcubeu, muzeu, pustiu;*
— **i** semivocală: *condei, noroi, pai, plai, roi;*
— **e**: *nume, pîntece, spate;*
— **o, i** (vocală), **u** (accentuat): *radio, rugbi, tabu.*

Unele substantive au două sau mai multe terminaţii la singular sau la plural, avînd şi genuri diferite:

Scanned with OKEN Scanner

a) Substantive cu două forme la singular – una de genul feminin şi una de genul neutru –, avînd o singură formă la plural şi acelaşi înţeles:

singular		*plural*
feminin	neutru	feminin şi neutru
cătună	*cătun*	*cătune*
colindă	*colind*	*colinde*
fructă	*fruct*	*fructe*
axiomă	*axiom*	*axiome*
bonetă	*bonet*	*bonete*
beretă	*beret*	*berete*

În limba literară se folosesc formele: *cătun, colind, fruct, axiomă, bonetă, beretă.*

Substantivul *grăunţ, grăunte* (m.) şi *grăunţă* (f.) are la singular trei forme: două de genul masculin şi una de genul feminin, şi la plural două: *grăunţi* (m.) şi *grăunţe* (f.).

Substantivul *cleşte* poate fi de genul masculin: *cleşte – cleşti* sau neutru: *cleşte – cleşte* (pl.).

b) Substantive cu o singură formă la singular şi cu două sau trei la plural, aparţinînd la genuri diferite şi avînd uneori sensuri diferite:

singular		*plural*
masculin	masculin	neutru
argint	*arginţi* (bani)	— *arginturi* (diverse feluri de argint)
colţ	*colţi* (dinţi)	— *colţuri* (în geometrie)
cocoş	*cocoşi* (pasăre)	— *cocoaşe* (la armă)
corn	*corni* (instrument)	— *coarne* (la animal)
		— *cornuri* (plăcinţoare)
cot	*coţi* (măsură)	— *coate* (parte a corpului)
		— *coturi* (îndoitură)
ochi	*ochi* (organul văzului)	— *ochiuri* (mîncare de ouă; parte a ferestrei; fir de aţă înnodat; vîrtej de apă)
pas	*paşi* (în mers)	— *pasuri* (trecătoare)
timp	*timpi* (mişcare)	— *timpuri* (vreme)
cîmp	*cîmpi*	— *cîmpuri*
umăr	*umeri* (parte a corpului)	— *umere* (pentru haine)

Exerciţii

1. Scoateţi substantivele din textele următoare şi arătaţi genul fiecăruia şi care este terminaţia lui la nominativ singular nearticulat:

a) Dă, cucoane, să nu vă fie cu supărare, dar de la vorbă şi pînă la faptă este mare deosebire... Dumeavoastră, ca fiecare boier, numai ne-aţi poruncit să aducem bolovanul, dar

Scanned with OKEN Scanner

n-aţi pus umărul împreună cu noi la dus, cum ne spuneaţi dinioarea, că de-acum toţi au să ieie parte la sarcini: de la vlădică pînă la opincă. Bine-ar fi dac-ar fi aşa, cucoane, căci la război înapoi şi la pomană năvală, parcă nu prea vine la socoteală...

I. Creangă, *Moş Ion Roată şi Unirea.*

b) Omul cu sacul în spinare urcă din fundul pămîntului spre lumina zilei, urcă neîncetat. Strivit sub greutate, se strecoară prin galeriile strîmte, muşcă pămîntul, înaintează metru cu metru. Sînt urcuşuri la care are nevoie să se ajute cu mîinile. Atunci agaţă felinarul de cîte un colţ de stîncă şi împinge sacul cu capul sau îl tîrăşte cu dinţii. E un lucru să înnebuneşti, să sară capul în ţăndări. Cînd ajunge afară e totuna de noroi, de apă şi de sudoare şi fiecare bucată de muşchi îi tremură, se zbate agonic.

Geo Bogza, *Ţara de piatră.*

2. Scrieţi două substantive masculine terminate în -i semivocală, două în -ă, trei substantive feminine terminate în -ea şi trei în -a, două substantive neutre terminate în -u semivocală şi două în -i semivocală, afară din cele din manual.

SUBSTANTIVE MOBILE ŞI SUBSTANTIVE EPICENE

Deosebirea de sex la oameni şi la animale se exprimă în limba română astfel:

a) prin folosirea de cuvinte diferite pentru fiecare sex:
bărbat — femeie, frate — soră, unchi — mătuşă, berbec — oaie, cocoş — găină.

b) prin cuvinte formate cu sufixe de la substantivele de gen opus:

— feminine formate de la masculine:
cu sufixul *-ă: elev — elevă, profesor — profesoară;*
cu sufixul *-iţă: doctor — doctoriţă, şcolar — şcolăriţă;*
cu sufixul *-că: pui — puică, sătean — săteancă;*
cu sufixul *-oaică: lup — lupoaică, urs — ursoaică;*
cu sufixul *-easă: croitor — croitoreasă, mire — mireasă;*
cu sufixul *-esă: negru — negresă;*
cu sufixul *-toare: învăţător — învăţătoare; scriitor — scriitoare;*

— masculine formate de la feminine:
cu sufixul *-oi: raţă — răţoi, vulpe — vulpoi;*
cu sufixul *-an: curcă — curcan, gîscă — gîscan.*

Substantivele care pot suferi această modificare se numesc mobile, iar acţiunea de formare a unor substantive, cu sufixe, de la cuvinte care denumesc sexul opus se numeşte *moţiune.*

Unele substantive de genul masculin se întrebuinţează însă şi pentru a denumi femeile care exercită aceleaşi funcţii sau profesii: *electrician, mecanic, medic, ministru, rector* etc., nerespectîndu-se astfel concordanţa dintre genul gramatical şi sexul femeiesc.

Spre deosebire de substantivele mobile care denumesc unele animale mai cunoscute de om, ca: *urs — ursoaică, leu — leoaică,* multe substantive se întrebuinţează, cu aceeaşi formă, pentru desemnarea ambelor sexe:

Scanned with OKEN Scanner

a) cu forma masculină: *cocostîrc, elefant, fluture, greier, papagal, uliu, vultur* etc.

b) cu forma feminină: *cămilă, girafă, lebădă, privighetoare, prepeliță* etc.

Astfel de substantive se numesc epicene.

Exerciții

1. Scoateți substantivele din textele de mai jos și arătați genul fiecăruia, care dintre ele sînt mobile și care au corespondent diferit pentru sexul opus:

a) Atunci feciorul cel mijlociu, pregătindu-și cele trebuitoare și primind și el carte din mîna tată-său către împăratul, își ie ziua bună de la frați și a doua zi pornește și el. Și merge, și merge pînă ce înnoptează bine. Și cînd prin dreptul podului, numai iaca și ursul: mor! mor! mor! Calul fiului de crai începe a forăi, a sări în două picioare și a da înapoi. Și fiul craiului, văzînd că nu-i lucru de șagă, se lasă și el de împărăție și cu rușinea lui se întoarce înapoi la tată-său acasă. Craiul, cum îl vede, zice:

— Ei, dragul tatei, așa-i că s-a împlinit vorba ceea: Apără-mă de găini, că de cîni nu mă tem.

I. Creangă, *Povestea lui Harap Alb.*

b) Iară după ce fata cea mare și-alese mire pe un fiu de împărat care-i păru mai frumos, se făcu mare nuntă împărătească. Și după ce sfîrși veseliile, plecă împăratul cu toată curtea ca să petreacă pe fiică-sa pînă la hotarele împărăției sale celei noi. Numai fiica împăratului cea mai mică rămase acasă. Făt-Frumos, argatul de la grădină, văzînd că și grădinarul se dusese cu alaiul, chemă calul, încălecă, se îmbrăcă cu un rînd de haine zis cîmpul cu florile, din cele luate de la zîne, și începu a alerga prin grădină...

Folclor, *Dafin-împărat.*

2. Arătați oral care sînt cuvintele care denumesc ființele de sex opus celor desemnate prin substantivele scoase din textele de mai sus.

3. Scoateți substantivele epicene din textele următoare și arătați genul și terminația fiecăruia la nominativ singular nearticulat:

a) Pentru dînsul, toate zburătoarele, mîndri păunași, sălbăticoși cocori, bufnițe cobitoare, șoimi dîrji, găinuțe moțate, dumbrăvence cu aripi verzi, pupăze cu creste bălțate, grauri pestriți, sitari, dropii și ierunci... mierlile și priveghetorile, pitulicile și sticleții, presurile și sfrancîocii, petroșeii și sfredelușii, botgroșii și scatiii, țoii, cintezoii și pițigoii, toți îl întîmpinau peste tot locul cu dulcile lor cîntări...

Al. Odobescu, *Pseudo-kyneghetikos.*

b) Puzderie de alții mai mărișori evoluau cu instinctul primejdiei, învîrtejindu-se într-o latură și fugind de umbra ghimpoasă a bibanilor sau de gura de balaur a știucii. Spre limpezimea fundului, carași cu reflexele de aur vechi, crapi bătrîni cu solzii ruginiți. Scoici, melci, lipitori și șerpi, întreaga faună fără număr, fiica mîlului primordial, se frămîntau într-o monstruoasă bucurie sub tremurul ploii de primăvară.

M. Sadoveanu, *Nada Florilor.*

4. Găsiți zece substantive epicene nume de insecte.

Scanned with OKEN Scanner

NUMĂRUL SUBSTANTIVELOR

În limba română, substantivele au forme pentru cele două numere gramaticale: *singular* și *plural*.

Numărul singular arată un singur obiect (*elev, școală*), iar *numărul plural*, două sau mai multe obiecte de același fel (*elevi, școli*).

Pluralul arată uneori ființe de sexe diferite, care alcătuiesc un grup unitar: *frații* (frații și surorile), *bunicii* (bunica și bunicul), *verii* (verii și verișoarele) etc.

Unele substantive au numai formă de singular sau numai de plural, iar altele au ambele forme, întrebuințîndu-se însă mai mult una dintre ele.

1. Au numai formă de singular substantivele nume de:

a) calități, însușiri, stări fiziologice etc.: *bunătate, cinste, dreptate, înțelepciune, foame, sete* etc.;

b) materie: *argint, fier, orez, mazăre, sînge, unt* etc;

c) activități sportive: *baschet, tenis, volei* etc.;

d) denumiri ale unor domenii ale științei: *chimie, fizică, geologie* etc.;

e) nume proprii de ape, munți, localități etc.: *Ialomița, Siretul, Ceahlăul, Negoiul, Bacău, Reșița* etc.;

f) unele nume de persoane, de genul masculin: *badea, taică, vodă.*

2. Au numai formă de plural substantivele:

a) nume de materie: *cîlți, icre, tăiței* etc.;

b) cîteva nume comune: *moaște, șale, zori* etc.;

c) unele nume de munți și localități: *Bucegi, Carpați, Fîntînele* etc.

Observație. Întrucît unele substantive proprii (nume de localități) au formă de plural și înțeles de singular (*București, Pitești*), — acordul lor se făcea după formă, ceea ce lăsa uneori impresia unei construcții forțate, — s-a ajuns la crearea unor forme articulate de singular: *Bucureștiul, Piteștiul* etc.

3. Anumite substantive au ambele forme, însă se întrebuințează mai mult una dintre ele:

a) mai mult forma de singular: *bătrînețe, blîndețe, minte, silință, tinerețe.*

Formele la plural: *bătrînețile, blîndețile, mințile, silințele, tinerețile* se întrebuințează regional sau în unele expresii (exemplu: *a-și pierde mințile*) și au tot înțeles de singular;

b) mai mult forma de plural: *desagi, ochelari, pantaloni* etc., care denumesc obiecte formate din două părți identice.

Unele substantive au mai multe forme de singular sau mai multe forme de plural de același gen și cu același înțeles:

a) mai multe forme de singular: *berbec — berbece, fluture — flutur, glonț — glonte, livadă — livede, oaspete — oaspe, șoarece — șoarec* recomandabile fiind primele;

b) mai multe forme de plural: *aripi* și *aripe, bărbi* și *barbe, boli* și *boale, borte* și *borți, cămînuri* și *cămine, chibrituri* și *chibrite, coli* și *coale, reguli* și *regule, roți*

Scanned with OKEN Scanner

și *roate*, *străzi* și *strade*, *tufișuri* și *tufișe*, *ulițe* și *uliți*, *vremuri* și *vremi*, recomandabile fiind primele (*aripi*, *bărbi*, *boli*, *borte*, *cămînuri*, *chibrituri*, *coli*, *reguli*, *roți*, *străzi*, *tufișuri*, *ulițe*, *vremuri*).

Cîteva substantive au și un plural cu alt înțeles decît cel obișnuit : *ape* (joc de lumini la o stofă sau la un metal), *friguri* (boală), *bucate* (cereale și mîncăruri), *grîne* (cereale), *lapți* (glande la pește și lichidul secretat de ele).

Uneori substantivul are formă de singular, însă înțelesul este de plural :

a) cînd denumește popoare — de exemplu : *după obiceiul românului* ;

b) cînd denumește o categorie întreagă de obiecte :

floare, *pasăre*, *pește* — exemple : un pom plin de *floare*, friptură de *pasăre*, conserve de *pește*.

Exerciții

1. Scoateți substantivele din textele următoare și arătați genul și numărul fiecăruia :

a) În ceasurile acelea de supărări măgulitoare, presimțirile inimii noastre, pătrunzînd veacurile, vestea(u) României un viitor măreț și, prin negurile aurite (ale) acelui viitor, sufletul nostru întrevedea umbre de eroi români mișcîndu-se pe cîmpul gloriei, precum odinioară Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul. Zăream noi, ca printr-un vis, țările noastre ajunse iarăși la vechea lor putere și națiia noastră ridicată iarăși printre cele mai însămnate națiii ale lumii.

V. Alecsandri, *Românii și poezia lor*.

b) În fiecare an, la începutul primăverii, o viață nouă și zgomotoasă se abate prin stuhurile bălților mari... Un norod nenumărat de gîște sălbatice și gîlițe, sosite în lungi stoluri migratoare din ținuturi necunoscute, rațe și rățuște de douăsprezece soiuri, lișițe, bîtlani și pescărușî cu aripi elegant arcuite, nagîți, grauri, ciori băltărețe și alte zburătoare misterioase care n-au nume pun stăpînire odată cu dezghețul pe toată revărsarea apelor și împărăția trestiilor dintre zăvoaiele Prutului și matca cea înșelătoare a Jijiei, care curge pe-aici domol ca un curent submarin printre maluri nevăzute.

G. Topîrceanu, *Țara de dincolo de negură*.

2. Dați cinci exemple de substantive nume de materie care au formă numai de singular.

3. Găsiți șase substantive, afară de cele din manual, cu formă numai de singular care să denumească însușiri sau calități.

4. Scrieți trei substantive comune și trei substantive proprii care au numai formă de plural.

5. Care este acordul corect în propozițiile : Bucureștii este un oraș frumos **sau** Bucureștii sînt un oraș frumos ?

6. Răspundeți oral care dintre substantivele toptanul, ghiotura, țîrîita **din locuțiunile cu** toptanul, cu ghiotura, cu țîrîita **au și formă de plural.**

7. Arătați ce deosebire este între substantivele proprii Popești, Goleștii, Văcărești **din propozițiile :** Popești, Goleștii și Văcărești sînt familii cunoscute în țara noastră și Popești și Goleștii sînt sate înfloritoare.

Formarea pluralului

Pluralul substantivelor se poate forma în mai multe feluri :

1. Cu ajutorul desinențelor :

a) la masculin : *-i* (vocală) : *codru — codri*, *metru — metri* (sing. *-u* vocală) ;

-i (semivocală) : *flăcău — flăcăi*, *leu — lei*, *fiu — fii* (sing. *-u* semivocală) ;

Scanned with OKEN Scanner

b) la feminin : *-e* : casă — *case*, *colibă* — *colibe* (sing. *-ă*) ;
-le : *basma* — *basmale*, *para* — *parale* (sing. *-a*) ;
-ele : *cafea* — *cafele*, *şosea* — *şosele* (sing. *-ea*) ;
floricică — *floricele* (sing. *-ică*) ;
-i (semivocală) : *alee* — *alei*, *epopee* — *epopei*, *idee* — *idei* (sing. *-e*) ;

c) la neutru : *-uri* : *cuib* — *cuiburi* (sing. consoană), *lucru* — *lucruri* (sing. *-u* voc.), *tablou* — *tablouri* (sing. *-u* semivoc.) ;
-e : *ciocan* — *ciocane* (sing. consoană) ; *teatru* — *teatre* (sing. *-u* voc.) ; *muzeu* — *muzee* (sing. *-u* semivoc.) ; *condei* — *condeie* (sing. *-i* semivoc.) ;
-e : *chipiu* — *chipie* (sing. *-u* semivoc.) ;
-i : *consiliu* — *consilii*, *exerciţiu* — *exerciţii* (sing. *-u* semivoc.).

Observaţii. 1) Unele substantive masculine au la plural aceeaşi formă ca la singular : *ochi* — *ochi* ; *unchi* — *unchi* ; *ciocoi* — *ciocoi* ; *răţoi* — *răţoi*.

2) Substantivele feminine terminate la singular în **-e** precedat de *i* din temă fac pluralul astfel :

a) prin dispariţia desinenţei *-e* : *baie* — *băi* ; *odaie* — *odăi* (*-ie*=diftong) ;

b) cu doi *i* : *albie* — *albii*, *hîrtie* — *hîrtii* (*-ie*=în hiat).

3) Substantivele feminine terminate la singular în *-toare* nume de persoane, de animale sau de unelte au la plural aceeaşi formă ca la singular : *învăţătoare* — *învăţătoare*, *muncitoare* — *muncitoare* sau în *-tori* : *ciocănitoare* — *ciocănitori*, *privighetoare* — *privighetori*, *semănătoare* — *semănători* etc.

4) Unele substantive feminine au pluralul în *-i* sau în *-uri* : *iarbă* — *ierbi* — *ierburi* ; *marfă* — *mărfi* — *mărfuri*, iar altele numai în *-uri* : *ceartă* — *certuri*, *mătase* — *mătăsuri*. Corecte sînt formele în *-uri* (*ierburi*, *mărfuri*).

5) Substantivele neutre terminate la singular în *-e* rămîn neschimbate la plural : *nume* — *nume*, *pîntece* — *pîntece* etc.

6) Multe substantive neutre au la plural forme duble — în *-e* şi *-uri* : *acoperiş* — *acoperişe* şi *acoperişuri*, *canal* — *canale* şi *canaluri*, *defileu* — *defilee* şi *defileuri*, *vîrtej* — *vîrteje* şi *vîrtejuri* etc. — sau chiar triple, uneori cu sensuri diferite :
brîu — *brîie*, *brîuri* şi *brîne* ; *frîu* — *frîie*, *friuri* şi *frîne* ;
grîu — *grîie*, *grîuri* şi *grîne*.

2. **Prin palatalizarea consoanei finale** (consoana finală se pronunţă muiat, însoţită de un *i* nesilabic (*lup* — *lupi*, *tovarăş* — *tovarăşi*).

Formează pluralul prin palatalizarea consoanei finale :

a) masculinele terminate la singular în :
— consoană : *muncitor* — *muncitori*, *pom* — *pomi* ;
— *e* şi *ă* : *arbore* — *arbori*, *paşă* — *paşi*, *popă* — *popi*.

b) femininele terminate în :
— *ă* : *cămaşă* — *cămăşi*, *păpuşă* — *păpuşi* ;
— *e* : *cărare* — *cărări*, *mare* — *mări*.

Observaţii. 1) Unele substantive masculine terminate în *-l* fac pluralul în *-i*, fără consoană finală : *cal* — *cai*, *copil* — *copii*, *porumbel* — *porumbei*, *colonel* — *colonei*.

2) Unele substantive masculine terminate în *-z* au la plural două forme (cu *z* şi cu *j*) : *burghez* — *burghezi* şi *burgheji* ; *grumaz* şi *grumaji* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Alternanţe vocalice şi consonantice

Formarea pluralului unor substantive, printr-unul din procedeele menţionate mai sus, este însoţită uneori şi de alternanţe fonetice (înlocuirea unor vocale sau consoane prin altele): *alternanţe vocalice* sau *alternanţe consonantice*.

Iată cîteva exemple de alternanţe:

a) *vocalice*:

a cu *ă*: *corabie – corăbii, pasăre – păsări*;

a cu *e*: *băiat – băieţi*; *barză – berze, fată – fete*;

ă cu *e*: *măr – meri (mere)*; *băţ – beţe*;

ă cu *a*: *hîrdău – hîrdaie*;

ea cu *e*: *seară – seri*;

oa cu *o*; *floare – flori, poartă – porţi*;

î cu *i*: *cuvînt – cuvinte, sămînţă – seminţe*;

o cu *oa*: *covor – covoare, bob – boabe*.

b) *consonantice*:

– cu palatalizarea consoanei finale: *bărbat – bărbaţi, urs – urşi, pradă – prăzi, bancă – bănci, buturugă – buturugi*;

– fără palatalizare: *fiică – fiice, belciug – belciuge, ministru – miniştri*.

Îndrumări ortografice. Se scriu cu doi **i** la pluralul nearticulat substantivele din următoarele categorii:

a) masculinele terminate, la nominativul singular nearticulat, în **-u** precedat de *i*: ***fiu*** — ***fii***; *vizi**tiu*** — *vizi**tii***; *cazan**giu*** — *cazan**gii*** etc., precum şi pluralul substantivului *copil* — *copii*;

b) femininele terminate, la nominativul singular nearticulat, în **e** precedat de *i* în hiat: *copilă**rie*** — *copilă**rii***; *gospodă**rie*** — *gospodă**rii***; *pălă**rie*** — *pălă**rii*** etc.;

c) neutrele terminate, la nominativul singular nearticulat, în **-u** semivocală precedat de *i*: *exerci**ţiu*** — *exerci**ţii*** etc.

Exerciţii

1. Scoateţi substantivele din textele următoare şi arătaţi genul, numărul şi terminaţia fiecăruia la nominativ singular şi plural, formele nearticulate:

a) Dar să ne întoarcem la şcoala noastră de la Udricani, şcoală sub albastrul cerului, pe prispa bisericei, unde cînd ploua copiii se ghemuiau în odaia tîrcovnicului jos pe cărămizi, sau în clopotniţă; citeau şi scriau pe genunchi şi pe brînci.

Primprejurul bisericii, în mahala, printre livezile de meri, de peri şi de duzi, se găseau vreo zece-cincisprezece învelişuri cu streaşină ieşită ca o umbrelă, sub care locuiau cîţiva cavafi, croitori, işlicari şi cojocari; aceştia, cînd plecau la prăvălie, îşi trimiteau copiii la dascălul Chiosea... ca să înveţe...

I. Ghica, *Şcoala acum 50 de ani*.

b) Iar cînd se întorc cu toţii sara la corturi, atunci să auzi răcnete de copii ce cer de mîncare, latrete de cîini goniţi de la ceaunul de mămăligă, nechezuri de cai ce vin de la păscut, cîntice de flăcăi şi de fete mari ce se întorc din luncă, de la culesul fragilor, sfezi, dezmierdări, vaiete, hohote, chiote, sunete de cobze, de scripce, de drîmbe; toate aceste la un loc ridicîndu-se în văzduh odată cu fumul ce iese de sub fiecare şatră.

V. Alecsandri, *Istoria unui galbîn*.

Scanned with OKEN Scanner

2. Scoateţi separat, în două coloane, substantivele din textul următor, de o parte cele la numărul singular şi de alta cele la plural, şi arătaţi genul şi terminaţia fiecăruia.

Patria e aducerea-aminte de zilele copilăriei... coliba părintească cu copaciul cel mare din pragul uşii, dragostea mamei... plăsmuirile inimii noastre... locul unde am iubit şi unde am fost iubiţi... cînele care se giuca cu noi... sunetul clopotului bisericii satului ce ne vesteşte zilele frumoase de sărbătoare... zbieratul turmelor cînd se întorceau în amurgul sării de la păşune... fumul vetrei ce ne-a încălzit în leagăn, înălţîndu-se... barza de pe streaşină ce caută duios pe cîmpie... şi aerul, care nicăierea nu este mai dulce!...

Al. Russo, *Cîntarea României.*

3. Treceţi la numărul plural nearticulat toate substantivele din coloana singularului, pe care le-aţi scos din textul de mai sus, şi arătaţi ce procedeu aţi folosit pentru formarea acestui număr.

4. Grupaţi toate substantivele folosite la plural în textele de la exerciţiile nr. 1 şi 2 în următoarele categorii:

a) cu pluralul format cu desinenţe;
b) cu pluralul format cu palatalizarea consoanei finale;
c) cu alternanţe vocalice;
d) cu alternanţe consonatice;
e) cu ambele feluri de alternanţe.

5. Formaţi pluralul substantivelor următoare şi arătaţi oral ce procedee aţi folosit:

multiplu, tigru, hangiu, fiu, flăcău, navă, odaie, plantaţie, generaţie, onomatopee, curea, rîndunică, rămurea, luntre, cititoare, lipitoare, gîlceavă, lipsă, treabă, gheaţă, alamă, lînă, coadă, coală, boală, lună, duminică, soră, noră, ideal, bîlci, timbru, ferăstrău, pîrîu, tablou, noroi, crîmpei, ceai, grai, obicei, codice, cleşte, naufragiu, privilegiu, studiu, seminar, laborator, albuş, blid, ghişeu, refren, vîrtej, nisip, pămînt, studio, radio.

6. Explicaţi de ce unele din substantivele de mai sus au la plural doi i.

7. Notaţi separat substantivele de la exerciţiul nr. 5 care pot avea mai multe forme la plural.

8. Daţi zece exemple (în propoziţii) de substantive care se scriu la nominativul plural cu doi i şi explicaţi de ce.

CAZURILE SUBSTANTIVULUI

În limba română, substantivul are cinci cazuri: *nominativul, genitivul, dativul, acuzativul* şi *vocativul*, reprezentînd formele diverse pe care le ia acesta în vorbire, după funcţiunile pe care le îndeplineşte în propoziţie.

Nominativul îndeplineşte următoarele funcţiuni: *subiect, nume predicativ, apoziţie.*

Răscoalele de anul trecut au fost ale plugarilor. — Cezar Petrescu, *Apostol.*

Omnibus este *un termen* latin, care în limba română va să zică „pentru toţi"... — N. Filimon, *Trei luni în străinătate.*

În altă zi ne trezim că iar vine părintele la şcoală cu moş Fotea, *cojocarul* satului... — I. Creangă, *Amintiri din copilărie.*

Genitivul este cazul atributului şi poate exprima: *posesia, apartenenţa, dependenţa, calitatea, denumirea, subiectul* sau *obiectul* acţiunii unui substantiv de origine verbală.

Scanned with OKEN Scanner

În vale-i via *moşneagului* (posesia), îmi spuse prietenul. — Em. Gîrleanu, *Vierul.*

Trebuinţa *istoriei* (sub.) *patriei* (apart.) ni este neapărată chiar pentru ocrotirea *drepturilor* (ob.) noastre... — M. Kogălniceanu, *Cuvînt introductiv la cursul de istorie naţională.*

Fata *moşneagului* (depend.) însă era frumoasă, harnică, ascultătoare şi bună la inimă. — I. Creangă, *Fata babei şi fata moşneagului.*

În zori, sunau din corn, pe munţii *Moldovei* (denumirea), cei şapte voinici. — A. Vlahuţă, *România pitorească.*

Observaţie. Uneori genitivul cu funcţiune de atribut este cerut de prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale ca: *asupra, contra, deasupra, împotriva, înapoia, în dreptul* etc.

Curtea *dimprejurul* **şcolii** este pavată de curînd.

Adesea genitivul precedat de prepoziţii sau locuţiuni prepoziţionale îndeplineşte funcţiunea de complement indirect (S-a năpustit *împotriva* **adversarului**) sau circumstanţial (Se plimbă *imprejurul* casei).

În genitiv poate sta şi numele predicativ: Sîntem *împotriva leneviei.*

Dativul are de obicei funcţiunea de complement indirect.

El duce *regelui* răspuns... — G. Coşbuc, *Moartea lui Fulger.*

Substantivul în dativ poate avea şi funcţiunea de *atribut* sau de *complement circumstanţial de loc.*

Preot *deşteptării* noastre, *semnelor* vremii profet. — M. Eminescu, *Epigonii.*

Aşterne-te *drumului!* Ca şi iarba cîmpului... — V. Alecsandri (după *Gramatica Academiei*).

Uneori substantivul în dativ este precedat de prepoziţiile: *datorită, graţie, mulţumită*, avînd funcţiunea de complement:

Datorită **muncii** şi-a cîştigat încrederea tuturor.

Acuzativul este, de obicei, cazul complementului direct şi se întrebuinţează fără prepoziţie sau cu prepoziţia *pe*:

Bate vînt de primăvară

Eu cînt *doina* pe afară... — Folclor, *Cîntecul doinei.*

Pe vodă-l zăreşte călare trecînd

Prin şiruri, cu fulgeru-n mînă... — G. Coşbuc, *Paşa Hassan.*

Fără prepoziţie se întrebuinţează acuzativul şi cu funcţiunea de *complement circumstanţial de timp* sau *de loc*:

Amîndoi se învîrtesc toată *noaptea* împrejurul luceafărului din mijloc. —D. Zamfirescu, *Viaţa la ţară.*

Acuzativul însoţit de prepoziţii sau de locuţiuni prepoziţionale îndeplineşte funcţiunea de: *nume predicativ, atribut, complement indirect, complement de agent, complement circumstanţial*:

Băncile noastre sînt *de stejar.*

Cu trenul (circ.) *de dimineaţă* (atrib.) D-na Corbu plecase, chemată *printr-o telegramă* (circ.) *de tatăl* (compl. de agent) ei, care se afla bolnav *la Iaşi* (circ.). —Jean Bart, *Datorii uitate.*

Femeia se uita *la dihania* (indir.) zdrobită... — M. Sadoveanu, *Baltagul.*

Vocativul este cazul prin care se exprimă obișnuit o chemare.

Deși nu îndeplinește funcțiunea de parte de propoziție, el are rolul sintactic de adresare, atrăgînd atenția cuiva asupra unei comunicări. Uneori vocativul poate apărea ca o propoziție de-sine-stătătoare:

— *Goe, puișorule! Goe! Goe!* — I.L. Caragiale, *Dl. Goe...*

Regulă de punctuație. Vocativul poate apărea la începutul, în interiorul și la sfîrșitul propoziției sau al frazei și se distinge în vorbire prin intonație. În scris, se desparte prin virgulă de restul propoziției:

— De asta te plîngi, *stăpîne?...*
— *Stăpîne*, dacă-i numai atîta, apoi las'că te fac eu cu grîu...
— Apoi, *cucoane*, mă prind eu să ți-l secer. — I. Creangă, *Povestea lui Stan Pățitul.*

Vocativul se referă la subiect, la atribut, la complement sau la o enunțare întreagă (*ascultă, vecine!*; *te ascult, vecine!*; *îți place, vecine*) și poate fi întrebuințat singur sau însoțit de interjecție ori de un determinant: substantiv, adjectiv sau adjectiv posesiv:

— Ce s-a ales din casa asta,
Vecine *Neculai al popii!...* — O. Goga, *Casa noastră.*

În limba literară numai unul dintre cele două cuvinte stă în vocativ, celălalt, la nominativ:

— Te înțeleg, *tovarășe Simion*, sînt de aceeași părere...

În vorbirea familiară pot sta amîndouă în vocativ:

— Așteaptă, *prietene Simioane*, așteaptă! — Al. Sahia, *Revolta din port.*
— Ce e, *coane Dinule?* ce s-a întîmplat? — D. Zamfirescu, *Viața la țară.*

În grupurile care formează o unitate (*Moș Martin, Moș Ion* etc.) numai al doilea cuvînt are formă de vocativ:

— *Moș Ioane*, vezi colo în ogradă, la mine, bolovanul cela mare?

I. Creangă, *Moș Ion Roată și Unirea.*

Exerciții

1. Scoateți substantivele din textele următoare și arătați în ce caz și ce funcțiune îndeplinesc în propoziție:

a) Istoria, domnilor mei, după zicerea autorilor celor mai vestiți, este adevărata povestire și înfățoșare a întîmplărilor neamului omenesc; ea este rezultatul vîrstelor și al experienței. Se poate, dară, cu drept cuvînt numai glasul semințiilor ce au fost și icoana vremei trecute. Karamzin, în alte cuvinte, o numește testamentul lăsat de către strămoși strănepoților, ca să le slujească de tîlmăcire vremei de față și de povățuire vremei viitoare.

M. Kogălniceanu, *Cuvînt introductiv la cursul de istorie națională.*

b) Din copilărie și eu am trăit cu tămădăienii, vînători de dropii din baștină, care neam de neamul lor au rătăcit prin Bărăgan, pitulați în căruțele lor acoperite cu covrigi de rogojină, și, mînînd în pas alene gloabele lor de căluși, au dat roată, ore, zile și luni întregi, împrejurul falnicilor dropioi — cărora ei le zic *mitropoliți*...

Al. Odobescu, *Pseudo-kynegheticos.*

Scanned with OKEN Scanner

c) Sus, pe culmea dealului din față, castelul prințului Sturza, alb și ireal ca palatul lui Papură-vodă, pare un miraj proiectat în văzduh de lumina apelor. De la poalele lui, se desfășoară larg spre răsărit și miazăzi priveliștea galbenă a stuhurilor, cu oglinzi neclintite de oțel întunecat și ostroave lungi de grînduri înverzite proaspăt în lucirea primăverii.

G. Topîrceanu, *Țara de dincolo de negură.*

2. Arătați oral ce exprimă fiecare dintre substantivele în cazul genitiv din textele de la exercițiul nr. 1.

3. Analizați substantivele din textele de mai jos, arătînd genul, numărul, cazul și funcțiunea sintactică a fiecăruia.

a) Datinele, poveștile, muzica și poezia sînt arhivele popoarelor. Cu ele se poate oricînd reconstitui trecutul întunecat.

Din studiul lor ne vom lămuri despre originea limbei noastre, de nașterea naționalității române, de plăcerile naturei cu care este înzestrat poporul și de luptele ce le-au susținut coloniile romane pîn-a nu se preface în locuitorii de astăzi ai vechei Dacie.

Între diferitele neamuri răspîndite pe malurile Dunărei, nici unul nu are, ca neamul românesc, o poezie poporală atît de frumoasă și atît de originală, atît de variată și atît de strîns unită cu suvenirile antichității.

Al. Russo, *Poezia populară.*

b) Pe o largă deschizătură în munții din dreapta, își așterne Borca mîndrele-i gospodării. Din fund aleargă pîrăul, sărind peste înalte zăgazuri de stînci, s-aducă Bistriței-stăpîne prinosu-i de unde. În stînga se întinde Sabasa, între două dealuri descoperite; o linie ferată cară buștenii din codru. Pe maluri sînt schele de plute și-un pod peste rîu. Din vale de Fărcașa, între Bîtca-Frumosului și Runcu-Popeștilor, Bistrița o rătează de fugă, aruncă pluta peste praguri..., intră în ținutul Neamțului.

A. Vlahuță, *România pitorească.*

c) După vremuri mulți veniră, începînd cu acel oaspe,
Ce din vechi se pomenește, cu Dariu a(l) lui Istaspe;
Mulți durară, după vremuri, peste Dunăre, vrun pod,
De-au trecut cu spaima lumii și mulțime de norod;
Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă,
Au venit și-n țara noastră de-au cerut pămînt și apă —
Și nu voi ca să mă laud, nici nu voi să te-nspăimînt,
Cum veniră, se făcură toți o apă ș-un pămînt.

M. Eminescu, *Scrisoarea III.*

4. Găsiți cîte trei exemple de vocativ însoțit de interjecții și patru vocative însoțite de un determinant și explicați cum s-au folosit cuvintele determinante și cele determinate.

Declinarea substantivului

După terminația nominativului singular nearticulat, substantivele, în limba română, se pot grupa în trei declinări: *declinarea I, a II-a* și *a III-a*, iar după gen în *declinarea substantivelor masculine, feminine* și *neutre.*

Declinarea I cuprinde, cu mici excepții, substantive feminine terminate la nominativ singular nearticulat în :

-ă : *casă, școală, elevă, soră ;*
-ea : *saltea, cișmea, stea ;*
-a : *basma, mucava, șandrama ;*
-i : *zi.*

Sînt masculine : *pașă, popă, tată, vlădică* și substantivele proprii nume de persoane terminate în *-ă, -a, -ea.*

Declinarea a II-a cuprinde substantive :

a) *masculine* terminate în : *-u* (vocală) : *codru,*
-u (semivocală) : *leu,*
-i (semivocală) : *tei,*
consoană : *pom,*
consoană palatalizată : *ochi ;*

b) *neutre* terminate în : *-u* (vocală) : *teatru,*
-u (semivocală) : *tablou,*
-i (vocală) : *taxi,*
-i (semivocală) : *butoi,*
consoană : *ciocan,*
consoană palatalizată : *bîlci.*

Declinarea a III-a cuprinde substantivele de toate genurile terminate în *-e : frate, curte, perete* și numele primelor cinci zile ale săptămînii : *luni, marți, miercuri, joi, vineri,* terminate în consoană palatalizată sau *-i* semivocală.

Declinarea substantivelor comune

În vorbire, substantivele apar nearticulate sau articulate.

Substantivele nearticulate se pot grupa în trei categorii :

a) substantive nearticulate, dar determinate prin alte părți de vorbire, ca :
— adjective demonstrative : *acest elev, această casă ;*
— adjective posesive : *soră-mea, frate-său ;*
— pronume neaccentuat în dativ : *la vreme-mi* (dar și *la vremea-mi*) :

b) substantive nearticulate, precedate de prepoziții, folosite ca atribute sau complemente :

Eminescu însă asculta mai departe răsunetul dulce al păsărilor ascunse *în frunziș*, privea cerul cum se frînge *printre vîrfuri de arini*... — Gala Galaction, *Eminescu copil.*

c) substantive care nu au nici o determinare. Acestea se întrebuințează rar ca subiecte sau complemente directe :

Și dacă *ramuri* bat în geam
Și se cutremur plopii... — M. Eminescu, *Și dacă...*

Scanned with OKEN Scanner

Cîntau și culegeau *struguri*.

Substantivele articulate pot fi însoțite de articolul hotărît propriu-zis sau de articolul nehotărît : *elevul*, *elevii*, **un** *elev*, **niște** elevi.

În limba română, substantivele se declină, de obicei, după genuri, nu după cele trei clase în care se grupează după terminație și se împart în două categorii mari : *declinarea substantivelor însoțite de articolul nehotărît* și *declinarea însoțită de articolul hotărît*.

Declinarea substantivelor însoțite de articolul nehotărît

1. *Substantivele masculine* însoțite de articolul nehotărît au o singură formă pentru toate cazurile, afară de vocativul singular, și una la plural.

2. *Substantivele feminine* au la singular o formă pentru *nominativ* și *acuzativ* și alta pentru *genitiv* și *dativ*, iar la plural o singură formă pentru toate cazurile.

3. *Substantivele neutre* au o formă la singular și una la plural pentru toate cazurile.

La fel ca acestea se declină și substantivele însoțite de alt determinant (adjectiv, numeral etc.).

Substantivele masculine

Singular

N.	un	*prieten*	*cîrmaci*	*tigru*	*leu*	*rățoi*	*frate*	*tată*
G.	a unui	*prieten*	*cîrmaci*	*tigru*	*leu*	*rățoi*	*frate*	*tată*
D.	unui	*prieten*	*cîrmaci*	*tigru*	*leu*	*rățoi*	*frate*	*tată*
A.	un	*prieten*	*cîrmaci*	*tigru*	*leu*	*rățoi*	*frate*	*tată*
V.		*prietene !*	*cîrmaci !*	—	—	—	*frate !*	*tată !*

Plural

N.	niște	*prieteni*	*cîrmaci*	*tigri*	*lei*	*rățoi*	*frați*	*tați*
G.	a unor	*prieteni*	*cîrmaci*	*tigri*	*lei*	*rățoi*	*frați*	*tați*
D.	unor	*prieteni*	*cîrmaci*	*tigri*	*lei*	*rățoi*	*frați*	*tați*
A.	niște	*prieteni*	*cîrmaci*	*tigri*	*lei*	*rățoi*	*frați*	*tați*
V.		*prieteni !*	*cîrmaci !*	—	—	—	—	—

Substantivele feminine

Singular

N.	o	*elevă*	*para*	*șosea*	*zi*	*vulpe*	*librărie*
G.	a unei	*eleve*	*parale*	*șosele*	*zile*	*vulpi*	*librării*
D.	unei	*eleve*	*parale*	*șosele*	*zile*	*vulpi*	*librării*
A.	o	*elevă*	*para*	*șosea*	*zi*	*vulpe*	*librărie*
V.		*elevă !*	—	—	—	*vulpe !*	—
		elevo !				*vulpeo !*	

Scanned with OKEN Scanner

Plural

N.	nişte	*eleve*	*parale*	*şosele*	*zile*	*vulpi*	*librării*
G.	a unor	*eleve*	*parale*	*şosele*	*zile*	*vulpi*	*librării*
D.	unor	*eleve*	*parale*	*şosele*	*zile*	*vulpi*	*librării*
A.	nişte	*eleve*	*parale*	*şosele*	*zile*	*vulpi*	*librării*
V.		*eleve!*	—	—	—	—	—

Substantivele neutre

Singular

N.	un	*adevăr*	*unghi*	*teatru*	*exerciţiu*	*cadou*	*strai*	*spate*
G.	a unui	*adevăr*	*unghi*	*teatru*	*exerciţiu*	*cadou*	*strai*	*spate*
D.	unui	*adevăr*	*unghi*	*teatru*	*exerciţiu*	*cadou*	*strai*	*spate*
A.	un	*adevăr*	*unghi*	*teatru*	*exerciţiu*	*cadou*	*strai*	*spate*
V.		—	—	—	—	—	—	—

Plural

N.	nişte	*adevăruri*	*unghiuri*	*teatre*	*exerciţii*	*cadouri*	*straie*	*spate*
G.	a unor	*adevăruri*	*unghiuri*	*teatre*	*exerciţii*	*cadouri*	*straie*	*spate*
D.	unor	*adevăruri*	*unghiuri*	*teatre*	*exerciţii*	*cadouri*	*straie*	*spate*
A.	nişte	*adevăruri*	*unghiuri*	*teatre*	*exerciţii*	*cadouri*	*straie*	*spate*
V.		—	—	—	—	—	—	—

Observaţii

1. Forma de genitiv şi de dativ a substantivelor feminine nearticulate sau însoţite de articolul nehotărît este identică cu a pluralului: *a unei eleve — nişte eleve*; *a unei şcoli — nişte şcoli*; *a unei librării — nişte librării.*

2. Numele de persoane, de animale, de plante şi obiecte personificate de genul masculin, de declinarea a II-a, au la vocativ terminaţia **-e**: *prietene, stăpîne, tovarăşe, vecine, Marine, Stane, rozmarine* etc.

3. Unele substantive terminate la nominativul singular nearticulat în **-e**, fără plural, au la singular o singură formă pentru toate cazurile: *foame, sete, linte, lene*; altele însă au şi la genitiv o formă diferită de a nominativului; *carne — a unei cărni.*

4. Substantivele feminine nume de persoane formate cu sufixul **-toare**: *învăţătoare, muncitoare* au la toate cazurile — la singular şi la plural — o singură formă.

5. Deşi cele mai multe substantive feminine nume de persoane şi de animale au vocativul identic cu nominativul, unele dintre ele au o formă specială de vocativ în **-o**: *Ileano, soro, cumătro, vulpeo* etc.

Exerciţii

1. **Scoateţi substantivele din textele următoare şi arătaţi: declinarea, terminaţia nominativului singular nearticulat, genul, numărul şi cazul:**

a) Rădicînd ochii către cer, mărinimosul domn cheamă în agiutoru-i protecţia mîntuitoare a dumnezeului armatelor, smulge o secure ostăşească de la un soldat, se aruncă în coloana vrăjmaşă ce-l ameninţă mai de aproape, doboară pe toţi ce se încearcă a-i sta împotrivă, ajunge la Caraiman-Paşa, îi zboară capul, izbeşte şi pe alte capete de vrăjmaşi şi făcînd minuni de vitejie, se întoarce la ai săi plin de trofee şi fără de a fi rănit.

N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-voievod Viteazul.*

Scanned with OKEN Scanner

b) Dar așa cum mișcările tectonice ale pămîntului au făcut cu putință prefacerea vechilor păduri în cărbuni, pregătind din vreme materialul necesar erei noastre industriale, odată cu începutul ei, frămîntările sociale au pregătit, prin zguduiri dramatice, masa de oameni menită să facă istoria timpurilor viitoare. Pentru că în Valea Jiului, în locuri predestinate și pline de măreție, aceste două fapte capitale s-au petrecut: cu milioane de ani în urmă s-au frămîntat munții și s-au ivit cărbunii, cu un mult mai mare număr de calorii, iar în ultimul secol, s-au frămîntat oamenii și a apărut o nouă clasă socială, cu o mult mai mare forță de luptă și cu un mult mai mare patos revoluționar.

Geo Bogza, *Oameni și cărbuni în Valea Jiului.*

2. **Treceți la cazul genitiv singular nearticulat toate substantivele din textele de la exercițiul nr. 1 și arătați dacă au aceeași formă cu a nominativului plural.**

3. **Analizați substantivele din textele de mai jos, arătînd: genul, numărul, cazul și funcțiunea sintactică a fiecărula:**

a) Viața lui a fost o viață de luptă și de martir; a luptat pe față, cu curaj, la lumina mare, pentru libertate și contra despotismului, pentru dreptate în contra abuzului și năpăstuirii, păstrînd totdeauna căldura și devotamentul tinereții. A luptat fără altă ambițiune decît aceea de a fi folositor țării sale. Condeiul său original și plin de spirit și de grație nu s-a inspirat decît din pulsațiunile mari și patriotice ale sufletului său.

Generația veche a admirat cu iubire scrierile lui Alexandrescu. Le-a avut ca un catehism de virtute și de patriotism și mulți poate că au pășit pe calea cea dreaptă de teamă să nu-și recunoască abaterile în vreo satiră sau vreo fabulă d-ale lui Alexandrescu.

I. Ghica, *Amintiri despre Grigorie Alexandrescu.*

b) Budulea cel bătrîn venea acum tot a doua săptămînă la oraș și le spunea drumeților că are un fecior care e dascăl pe doi copii de domn și e mîna dreaptă a dascălului de la școlile cele mari.

Deoarece însă Huțu locuia acum la școală și nu mai avea ce să-i aducă, bătrînul venea cu cîte o traistă de cireșe, de pere primării, de mere vărgate ori cu cîte un coș de căpșune, pe care le împărțea între noi.

I. Slavici, *Budulea Taichii.*

4. **Scoateți separat toate substantivele de genul neutru din textele de la exercițiile 1 și 3 și arătați ce terminații primesc la pluralul nearticulat.**

5. **Arătați oral care dintre substantivele întîlnite în textele de la exercițiile 1 și 3 pot avea mai multe forme la plural.**

Declinarea substantivelor însoțite de articolul hotărît

Se numește articulată declinarea substantivelor însoțite de articolul hotărît care de fapt se declină, substantivul rămînînd neschimbat.

Întrucît articolul este flexibil, formele articulate ale substantivului se deosebesc după gen, număr și caz.

Substantivele masculine

S i n g u l a r

N.	*elevul*	*cîrmaciul*	*tigrul*	*leul*	*rățoiul*	*fratele*	*tata*
G.	*elevului*	*cîrmaciului*	*tigrului*	*leului*	*rățoiului*	*fratelui*	*tatei*
D.	*elevului*	*cirmaciului*	*tigrului*	*leului*	*rățoiului*	*fratelui*	*tatei*
A.	*elevul*	*cîrmaciul*	*tigrul*	*leul*	*rățoiul*	*fratele*	*tata*
V.	*elevule!*	*cîrmaciule!*	*tigrule!*	*leule!*	*rățoiule!*	—	—

Scanned with OKEN Scanner

Plural

N.	*elevii*	*cîrmacii*	*tigrii*	*leii*	*răfoii*	*fraţii*	*taţii*
G.	*elevilor*	*cîrmacilor*	*tigrilor*	*leilor*	*răfoilor*	*fraţilor*	*taţilor*
D.	*elevilor*	*cîrmacilor*	*tigrilor*	*leilor*	*răfoilor*	*fraţilor*	*taţilor*
A.	*elevii*	*cîrmacii*	*tigrii*	*leii*	*răfoii*	*fraţii*	*taţii*
V.	*elevilor !*	*cîrmacilor !*	*tigrilor !*	*leilor !*	*răfoilor !*	*fraţilor !*	*taţilor !*

Substantivele feminine

Singular

N.	*eleva*	*paraua*	*şoseaua*	*ziua*	*vulpea*	*librăria*
G.	*elevei*	*paralei*	*şoselei*	*zilei*	*vulpii*	*librăriei*
D.	*elevei*	*paralei*	*şoselei*	*zilei*	*vulpii*	*librăriei*
A.	*eleva*	*paraua*	*şoseaua*	*ziua*	*vulpea*	*librăria*
V.	—	—	—	—	—	—

Plural

N.	*elevele*	*paralele*	*şoselele*	*zilele*	*vulpile*	*librăriile*
G.	*elevelor*	*paralelor*	*şoselelor*	*zilelor*	*vulpilor*	*librăriilor*
D.	*elevelor*	*paralelor*	*şoselelor*	*zilelor*	*vulpilor*	*librăriilor*
A.	*elevele*	*paralele*	*şoselele*	*zilele*	*vulpile*	*librăriile*
V.	*elevelor !*	—	—	—	*vulpilor !*	—

Substantivele neutre

Singular

N.	*adevărul*	*unghiul*	*teatrul*	*exerciţiul*	*codrul*	*spatele*
G.	*adevărului*	*unghiului*	*teatrului*	*exerciţiului*	*codrului*	*spatelui*
D.	*adevărului*	*unghiului*	*teatrului*	*exerciţiului*	*codrului*	*spatelui*
A.	*adevărul*	*unghiul*	*teatrul*	*exerciţiul*	*codrul*	*spatele*
V.	—	—	—	—	*codrule !*	—

Plural

N.	*adevărurile*	*unghiurile*	*teatrele*	*exerciţiile*	*codrii*	*spatele*
G.	*adevărurilor*	*unghiurilor*	*teatrelor*	*exerciţiilor*	*codrilor*	*spatelor*
D.	*adevărurilor*	*unghiurilor*	*teatrelor*	*exerciţiilor*	*codrilor*	*spatelor*
A.	*adevărurile*	*unghiurile*	*teatrele*	*exerciţiile*	*codrii*	*spatele*
V.	—	—	—	—	*codrilor !*	—

Observaţii: 1. Articolele se pot alipi astfel:

a) direct la formele nearticulate ale substantivului: *tigrul*, *fratele*, *codrul*, *spatele*, *vulpea*;

b) prin intercalarea unui **-u**: *elevul*, *cîrmaciul*, *răfoiul*, *paraua*, *şoseaua*, *ziua*;

c) înlocuind desinenţa **-ă** sau **-e**: *eleva* (elevă), *librăria* (librărie).

2. La nominativul plural masculin şi feminin terminat în consoană palatalizată (*elevi*, *cîrmaci*, *şcoli*), **-i**, semn al palatalizării, devine **-i** vocalic (*elevii*, *cîrmacii*, *şcolile*).

3. În substantivele terminate în **-u** semivocală (*leu*) şi **-i**, semn al pluralului (*lei*), acestea (*-u* semivocală şi *-i* semn al pluralului) sînt înlocuite prin vocalele **-u** (*leul*) şi **-i** (*leii*).

Scanned with OKEN Scanner

4. Genitivul și dativul singular al substantivelor feminine se formează prin adăugarea articolului la forma nearticulată: (unei) *eleve* — *elevei*, (unei) *școli* — *școlii*, (unei) *idei* — *ideii*.

Substantivele feminine terminate în **-e** precedat de *-l* (două silabe: **-i -e**) au genitivul și dativul singular articulat în *-i* adăugat la forma nominativului singular nearticulat: (o) *librărie* — (unei) *librării* — *librăriei*.

5. Substantivele masculine terminate în **-ă**: *pașă*, *popă* au genitivul și dativul singular după regula femininelor, dar nu prin alipirea articolului la forma nearticulată a genitivului și dativului singular, ci la cea a nominativului plural: (un) *pașă* — (unui) *pașă* — (niște) *pași* — *pașii*; (un) *popă* — (unui) *popă* — (niște) *popi* — *popii* (ca și nominativul plural).

Substantivul *tată* are două forme articulate: *tatăl* — *tatălui* și *tata* — *tatei*.

6. Au formă de vocativ și numele de animale, de plante sau de alte obiecte atunci cînd sînt personificate (*leule*, *tigrule*, *codrule* etc.).

Îndrumări ortografice. Articolul **i**, după un **i** vocalic: *cîrmacii*, *tigrii*, *leii*, *copiii*, *fiii*, *geamgiii*, *școlii*, *ideii*, *codrii* etc., deși nu se aude pronunțat, se notează în scris spre a deosebi formele articulate de cele nearticulate (*cîrmaci*, *tigri*, *lei*, *copii*, *fii*, *geamgii*, *școli*, *idei*, *codri*), unele dintre ele fiind forme palatalizate, altele avînd desinența *-i* a pluralului (tigri).

Declinarea numelor proprii

Unele nume proprii de persoane apar cu formă articulată — mai ales cele feminine: *Ileana*, *Maria*, *Stana*, dar și *Toma*, *Oprea*, *Ionescu*(l), *Popescu*(l) (masculine). Altele însă au formă nearticulată — mai cu seamă cele masculine: *Ion*, *Marin*, *Nicolae*, *Vasile*,

Numele proprii de persoane, de genul masculin, terminate în consoană sau **-u** nu-și schimbă forma, afară de vocativ.

Cele terminate în **-e** rămîn neschimbate la toate cazurile.

N.	*Marin*	*Dumitru*	*Ionescu*	*Vasile*
G. (a)lui	*Marin*	*Dumitru*	*Ionescu*	*Vasile*
D. lui	*Marin*	*Dumitru*	*Ionescu*	*Vasile*
A.	*Marin*	*Dumitru*	*Ionescu*	*Vasile*
V.	*Marine!*	*Dumitre!*	*Ionescule!*	*Vasile!*

Numele proprii de persoane de genul feminin se declină ca și substantivele comune articulate. La fel se declină și masculinele terminate în **-a** și **-ea**, care rămîn însă uneori cu aceeași formă la toate cazurile, ca masculinele.

	Feminine			*Masculine*	
N.	*Ileana*	*Maria*	*Valeria*	*Toma*	*Oprea*
G. (a)	*Ileanei*	*Mariei*	*Valeriei*	(a) *Tomei*—a lui *Toma*	*Oprei*—a lui *Oprea*
D.	*Ileanei*	*Mariei*	*Valeriei*	*Tomei*—lui *Toma*	*Oprei*—lui *Oprea*
A.	*Ileana*	*Maria*	*Valeria*	*Toma*	*Oprea*
V.	*Ileano!*	*Mario!*	*Valerio!*	*Tomo!*	*Opreo!*
	Ileană!	*Marie!*	*Valeria!*	*Toma!*	*Oprea!*
	Ileana!	*Maria!*			

Observații. 1. Substantivele masculine articulate, nume proprii de persoane, primesc articolul **lui**, la genitiv și dativ, înaintea substantivului:

(a) **lui** *Ion*, **lui** *Ion*, nu la sfîrșitul cuvîntului, ca la substantivele comune: (a) *omului*, *omului*.

Scanned with OKEN Scanner

În textele vechi apar deseori forme cu articolul hotărît enclitic: *Bălcescului*, *Golescului*, în loc de **lui** *Bălcescu*, **lui** *Golescu*.

2. Multe nume proprii feminine terminate în **-ca** și **-ga** cu genitivul și dativul în **-căi**, **-găi** (Anca — *Ancăi*, Rodica — *Rodicăi*, Marga — *Margăi*), dar și în **-chii**, **-ghii** (*Anchii*, *Rodichii*, *Marghii*).

3. Substantivele proprii nume de persoane de genul feminin au la vocativ o formă identică cu a nominativului: *Ileana*, *Maria* una familiară: *Ileană*, *Marie* și una populară: *Ileano*, *Mario*.

Numele geografice pot avea forme de singular articulate: (*Muntenia*, *Moldova*, *Craiova*, *Dorobanțul*, *Oltul*) sau nearticulate: (*Grădiște*, *Orăștie*, *Mureș*) și de plural (*București*, *Pitești*, *Fălticeni*, *Pașcani*, dar și *Bucureștii*, *Piteștii* etc.) și se declină ca și substantivele comune articulate.

N.	*Jiul*	*Bucureștii*	*Craiova*	*Orăștie*	*Moldova*
G. (a)	*Jiului*	*Bucureștilor*	*Craiovei*	*Orăștiei*	*Moldovei*
D.	*Jiului*	*Bucureștilor*	*Craiovei*	*Orăștiei*	*Moldovei*
A.	*Jiul*	*Bucureștii*	*Craiova*	*Orăștie*	*Moldova*
V.	—	—	—	—	—

Observație. Numele geografice au vocativ numai cînd sînt personificate: *Jiule*, *Oltule*, *Moldovo*.

Oltule, care-ai fost martur vitejiilor trecute... — Gr. Alexandrescu, *Umbra lui Mircea. La Cozia.*

Exerciții

1. Scoateți în coloane separate substantivele proprii și pe cele comune articulate și nearticulate din textele următoare și arătați genul, numărul și cazul fiecăruia:

a) Folticenii era un orășel liniștit, lîngă iazurile Șomuzului. Ulițile tîrgului propriu-zis, îmbîcsite de dugheni și îmbulzeli de magherniți, n-aveau nimic frumos. Partea de sus a așezării se lumina de grădini, livezi și căsuțe albe cu cerdac. În acea parte mă așezasem, într-o tihnă patriarhală. Vedeam munții destul de aproape și pîclele Bucovinei către miazănoapte-apus. De pe ulița Rădășenilor, ieșeam îndată între huceaguri, dumbrăvi și fînațuri; și apoi în sate apropiate: Folticenii-Vechi, Oprișeni și Buciumeni. Trăiau aci gospodari vrednici, coborîtori din răzăși de demult — Opriș, Foltic și Popa Bucium!

M. Sadoveanu, *Anii de ucenicie*.

b) Eminescu a fost pregătit sub toate raporturile pentru a croi un drum nou în literatura românilor. Niciodată nu s-a văzut la noi un temperament de artist completat de-o cultură așa de vastă și de o originalitate atît de puternică. În poezia noastră dulceagă, lină și fără adîncime, versul lui Eminescu se detașează într-un relief izbitor. Simți îndată că ai de-a face cu un reformator. Primele lui poezii sînt un strigăt de revoltă artistică. E o necunoscută vibrare de gîndire și de sentiment. Altă limbă, altă viață, cuvintele lui au suflet, mișcare, culoare, formă, fiecare epitet e o explozie de lumină. Ce vigoare extraordinară și ce frumuseți ritmice neașteptate, neatinse încă pînă la el!

A. Vlahuță, *Amintiri despre Eminescu*.

2. Analizați substantivele din textele de mai jos, arătînd felul lor, genul, numărul, cazul și funcțiunea sintactică a fiecăruia:

a) Peste un șir întreg de culmi împădurite, departe, spre miazăzi, pe cea mai înaltă dintre ele, se zăresc cîteva turnuri de catedrală. Pe Valea Prahovei n-ar fi fost mare lucru, fiindcă

Scanned with OKEN Scanner

acolo este o lume a cetăților minerale, dar în Carpații Răsăriteni, unde în afară de Ceahlău mai niciodată stîncile nu sparg învelișul copleșitor al pădurilor, Pietrele Doamnei sînt o raritate.

Asemeni atîtor călători care străbat Țara-de-Sus le-am văzut și eu de multe ori...

Călătorule, care ai străbătut Țara-de-Sus, pe valea cea largă a Moldovei, la Cîmpulung fii cu băgare de seamă!

Geo Bogza, *Fabrică și munte.*

b) Mi-aduc aminte acolo (de) o sală mare, zugrăvită pe pereți și tavan cu toți zeii Olimpului, de un pictor Kauffmann. În sala aceea, la zile mari și la aniversări, înfocatul Aristia, preceptorul copiilor, traducătorul cîntului întîi al *Iliadei* și autorul *Stanțelor epice*, cu cîteva perdele de la ferestre, cu cearșafuri înnădite unele de altele, cu costume croite din rochii lepădate, punea în scenă cîte o bucată de teatru în limba greceașcă: pe *Orest*, pe *Fiii lui Brutus* sau vreo idilă de Florian. Mătușă-mea Smărăndița Ghica se deosebise așa de mult în rolul Clitemnestrei, încît îi rămăsese numele. Aristia avea totdauna rolurile cele mari; el făcea pe Agamemnon, pe Cezar, pe Edip...

I. Ghica, *Bălțărețu.*

3. **Formați genitivul singular nearticulat și articulat al substantivelor:**

foame, măsea, vie, farmacie, vreme, învelitoare, ceartă, leafă, dragoste, idee, scînteie, epopee, alee, zicătoare, cositoare, oaie, căsoaie, limbă, puică, dungă, vlădică.

4. **Formați nominativul plural și genitivul singular — forma nearticulată și forma articulată a substantivelor:**

îmbrăcăminte, sete, încălțăminte, carne, pîine, împrejmuire, zidărie, veste, arie, blană, șoaptă, barză, coadă, soră, duminică.

5. **Formați genitivul și dativul singular al substantivelor proprii:**

Ioana, Olga, Jeni, Smaranda, Sanda, Radu, Coșbuc, Bistrița, Bratocea, Caraiman, Caransebeș, Timișoara, Siretul, Dunărea, Dobrogea, Ialomița, Bărăganul, Someșul.

Declinarea substantivelor compuse

Substantivele compuse diferă după gradul de sudură a elementelor componente. La unele sudura s-a realizat în așa fel, încît au ajuns să se distingă greu elementele din care sînt compuse: *untdelemn, portmoneu, botgros, radiojurnal, Cîmpulung.*

Multe dintre ele însă n-au ajuns la acest stadiu, de aceea, în scris, sînt legate prin liniuță de unire: *pierde-vară, vorbă-lungă, floarea-soarelui, Piatra-Olt, Poiana-Țapului.*

Declinarea lor diferă după gradul de sudură a elementelor componente, astfel:

Substantivele comune compuse se împart în două categorii mari: cu *formă invariabilă* în declinare și cu *formă variabilă.*

Rămîn invariabile la toate cazurile, la singular și plural, substantivele comune compuse:

a) dintr-un verb și un substantiv: *pierde-vară, papă-lapte, tîrîie-brîu* sau dintr-un substantiv și un verb: *gură-cască.*

Scanned with OKEN Scanner

b) dintr-un substantiv și un adjectiv: *vorbă-lungă, burtă-verde* și se declină numai însoțite de articolul nehotărît:

	Singular		Plural	
N.A.	(un) *pierde-vară*	*vorbă-lungă*	(niște) *pierde-vară*	*vorbă-lungă*
G.D.	(a unui) *pierde-vară*	*vorbă-lungă*	(unor) *pierde-vară*	*vorbă-lungă*

Au forme variabile celelalte substantive comune compuse, dintre care unele pot fi nearticulate sau însoțite de articolul nehotărît (*apă-tare, drum-de-fier*), dar și însoțite de articolul hotărît (*apa-tare, drumul-de-fier*), iar altele numai articulate cu articolul hotărît la primul element al compunerii (*floarea-soarelui, gura-leului*).

Afară de acestea din urmă, substantivele comune compuse se pot declina atît însoțite de articolul nehotărît, cît și însoțite de articolul hotărît, după următoarele reguli:

a) își schimbă forma numai primul element la substantivele compuse din:

— două substantive la nominativ fără prepoziție (*câine-lup, zi-muncă, vagon-cisternă, meșter-lăcătuș*);

— două substantive unite printr-o prepoziție (*cal-de-mare, drum-de-fier, viță-de-vie*);

— două substantive dintre care unul în genitiv (*floarea-soarelui, gura-leului*).

Declinarea substantivelor compuse însoțite de articolul nehotărît

Singular

	masculin		feminim		neutru	
N.A.	(un) *câine-lup*	(o)	*zi-muncă*	*viță-de-vie*	(un)	*drum-de-fier*
G.D.	(a unui) *câine-lup*	(a unei)	*zile-muncă*	*viță-de-vie*	(a unui)	*drum-de-fier*
V.	—	—	—		—	

Plural

	masculin	feminin		neutru
N.A.	(niște) *câini-lupi*	*zile-muncă*	*viță-de-vie*	*drumuri-de-fier*
G.D.	(a unor) *câini-lupi*	*zile-muncă*	*viță-de-vie*	*drumuri-de-fier*
V.	—	—	—	—

Declinarea substantivelor compuse articulate cu articolul hotărît

Singular

	masculin	feminin		neutru
N.A.	*câinele-lup*	*ziua-muncă*	*vița-de-vie*	*drumul-de-fier*
G.D.	*câinelui-lup*	*zilei-muncă*	*viței-de-vie*	*drumului-de-fier*
V.	—	—	—	—

Scanned with OKEN Scanner

Plural

	masculin	feminin		neutru
N.A.	*ctinii-lup*	*zilele-muncă*	*viţele-de-vie*	*drumurile-de-fier*
G.D.	*ctinilor-lup*	*zilelor-muncă*	*viţelor-de-vie*	*drumurilor-de-fier*
V.	—	—	—	—

	singular	plural
	feminin	feminin
N.A.	*floarea-soarelui*	*florile-soarelui*
G.D.	*florii-soarelui*	*florilor-soarelui*
V.	—	—

b) Își schimbă forma numai al doilea element al compunerii la substantivele compuse prin contopire din:

— adjectiv și substantiv: *bunăstare, bunăvoinţă*;
— substantiv și adjectiv: *botgros*;
— verb și substantiv: *portmoneu, portţigaret*;
— două substantive: *radiojurnal*;
— două substantive legate printr-o prepoziţie: *untdelemn*;
— adverb și substantiv: *liber-cugetător*.

Cu articolul nehotărît

Singular

	f.		m.	n.	n.	m.
N.A.	(o) *bunăstare*	(un)	*botgros*	*portmoneu*	*radiojurnal*	*liber-cugetător*
G.D.	(unei) *bunăstări*	(unui)	*botgros*	*portmoneu*	*radiojurnal*	*liber-cugetător*
V.	—		—	—	—	—

Plural

N.A.	(nişte) —	*botgroşi*	*portmonee*	*radiojurnale*	*liber-cugetători*
G.D.	(unor) —	*botgroşi*	*portmonee*	*radiojurnale*	*liber-cugetători*
V.	—	—	—	—	—

Cu articolul hotărît

Singular

N.A.	*bunăstarea*	*botgrosul*	*portmoneul*	*radiojurnalul*	*liber-cugetătorul*
G.D.	*bunăstării*	*botgrosului*	*portmoneului*	*radiojurnalului*	*liber-cugetătorului*
V.	—	*botgrosule!*	—	—	*liber-cugetătorule!*

Plural

N.A.	—	*botgroşii*	*portmoneele*	*radiojurnalele*	*liber-cugetătorii*
G.D.	—	*botgroşilor*	*portmoneelor*	*radiojurnalelor*	*liber-cugetătorilor*
V.	—	*botgroşilor!*	—	—	*liber-cugetătorilor!*

Scanned with OKEN Scanner

c) Se declină ambele elemente, dar se articulează numai primul la substantivele compuse formate din :

— două substantive : *maşină-unealtă* ;
— un substantiv şi un adjectiv : *capră-neagră* ;
— un adjectiv şi un substantiv : *bună-cuviinţă.*

Cu articolul nehotărît

Singular

N.A.	(o)	*maşină-unealtă*	*capră-neagră*	*bună-cuviinţă*
G.D.	(unei)	*maşini-unelte*	*capre-negre*	*bune-cuviinţe*
V.		—	—	—

Plural

N.A.	(nişte)	*maşini-unelte*	*capre-negre*	—
G.D.	(unor)	*maşini-unelte*	*capre-negre*	—
V.		—	—	—

Cu articolul hotărît

Singular

N.A.		*maşina-unealtă*	*capra-neagră*	*buna-cuviinţă*
G.D.	(a)	*maşinii-unelte*	*caprei-negre*	*bunei-cuviinţe*
V.		—	—	—

Plural

N.A.		*maşinile-unelte*	*caprele-negre*	—
G.D.	(a)	*maşinilor-unelte*	*caprelor-negre*	—
V.		—	*caprelor-negre !*	—

Numele geografice

Numele geografice de locuri compuse se declină astfel :

a) Cînd numele sînt formate din două substantive în acelaşi caz, se declină numai cel din urmă, dar se articulează amîndouă.

b) Cînd sînt formate dintr-un substantiv la nominativ şi unul la genitiv sau din două substantive legate prin prepoziţia *de*, se declină numai primul.

c) Cînd sînt alcătuite dintr-un substantiv şi un adjectiv se declină astfel :
— la substantivele masculine se articulează şi se declină numai primul element ;
— la feminine se articulează primul, dar se declină amîndouă.

d) Cînd cele două elemente sînt unite, articolul apare la sfîrşit şi se declină ca substantivele simple.

Scanned with OKEN Scanner

N.A.	*Tîrgu-Jiu*	*Vatra-Dornei*	*Curtea-de-Argeș*
G.D.	*Tîrgu-Jiului*	*Vetrei-Dornei*	*Curții-de-Argeș*
V.	—	—	—
N.A.	*Tîrgu-Frumos*	*Valea-Seacă*	*Cîmpulungul*
G.D.	*Tîrgului-Frumos*	*Văii-Seci*	*Cîmpulungului*
V.	—	—	—

Exerciții

1. Declinați în propoziții substantivele compuse:

argint-viu, apă-tare, meșter-lăcătuș, gura-leului, bună-credință, Gura-Humorului, Rîmnicu-Sărat, Republica Socialistă România.

2. Analizați substantivele proprii din textele următoare, arătînd dacă sînt simple sau compuse, genul, numărul, cazul și funcțiunea sintactică:

a) De două sute de ani, din zilele lui Mircea-vodă cel Bătrîn, Tîrgoviștea era mereu scaunul țări. Un singur turn, rămășiță din vestita Curte domnească, se înalță trist și singuratic. El a fost martor l-atîtea triumfuri! El a văzut, unul după altul, pe Mircea cel Bătrîn, Dracula-vodă, Vlad Țepeș, Radu cel Mare, Radu de la Afumați, Mihai Viteazul și Matei Basarab, toți voievozii noștri cei mari și vestiți în pace și în război.

N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-voievod Viteazul.*

b) Dornele-s numai pîraie, numai munțișori cu brazi, numai tăpșanuri și așezări de sate. Cîte neamuri, atîtea Dorne. Neamuri de oameni frumoși și curați. Îi plăceau Vitoriei. Îi privea în treacăt cum petrec la crîșmă și cum joacă cu mare aprindere și patimă, parcă în puține ceasuri avea să fie sfîrșitul lumii. Aici, în Dorna asta, n-a fost iarmaroc și vînzare de oi, n-a fost nici în Șarul-Dornei; nici în Dorna-Cîndrenilor; după cît se știe de toată lumea care-i față și petrece, a fost mare iarmaroc și s-au vîndut multe oi astă-toamnă, în Vatra-Dornei.

M. Sadoveanu, *Baltagul.*

c) În spate aveam culmea întinsă a Penteleului, starostele munților din Buzău, și pe sub dînsul se rînduiau, ca trepte ale unei scări de uriași, plaiul Răboiului, munții Neharnița, îmbele Mușe, Macieșul, Brezeul, Piatra Penei, Carîmbul și multe altele mai așezate; dar drept în fața noastră, adăpostite sub piscurile semețe ale Furului și ale Steșicului, se înălțau, ca niște pereți suri și măcinați de-a lungul unei perdele de brădet, stîncile Năculelor...

Al. Odobescu, *Pseudo-kynegheticos.*

3. Arătați oral care dintre substantivele următoare sînt compuse și din ce elemente sînt formate:

agrotehnică, alcoolmetru, arterioscleroză, auditoriu, autovehicul, aversiune, binefacere, blindețe, bunăstare, caravană, căpetenie, cingătoare, coincidență, corespondent, democrație, electromotor, endocrinoterapie, evoluționism, feromagnetism, fotoreportaj, general-maior, gospodărie, hidrotehnician, imaginație, imperfecțiune, indo-european, inflamație, internaționalism, motomecanizare, nu-mă-uita, numerotație, ornamentație, portaltoi, portdrapel, proces-verbal, radiorecepție, răuvoitor, receptor, sensibilitate, strămoș, transformator, vegetarian, vicepreședinte, voltamper, zgîrie-brînză.

4. Formați genitivul și dativul singular articulat și nominativul plural al substantivelor compuse de la exercițiul nr. 3.

Scanned with OKEN Scanner

Exerciţii recapitulative

1. Analizaţi substantivele din textele următoare, arătînd felul lor (comune, proprii, simple, compuse), genul, numărul, cazul şi funcţiunea sintactică:

a) Ce oameni aleşi şi ce gospodării frumoase sînt prin părţile astea ale Sucevei! Pe lunca Moldovii şi pe vălcelele Şomuzului, sparte de iazuri, se-nşiră... mîndreţe de sate, aşezări de moşneni, care păstrează cu sfinţenie portul, legendele şi bunele obiceiuri ale vremilor de demult: Baia, Bogata, cu urmele vechilor mine de aur desfundate de romani, Sasca, Rădăşenii, cu vestitele-i livezi de meri, Brădăţelul, cu minunata-i pădure, în care doarme un lac albastru, înconjurat de brazi, izvoare zgomotoase se prăbuşesc printre stînci, — o bucăţică de munte, ruptă din Carpaţi şi răsădită aici, ca de-o putere dumnezeiască, să stea podoabă satului... Şi pe toate văile astea găseşti amintiri preţioase din trecutul neamului nostru, biserici vechi, durate de Alexandru cel Bun, de Ştefan cel Mare, de Petru Rareş...

Sîntem la Cornu-Luncii, în pragul ţinutului Suceava — şi al ţării.

A. Vlahuţă, *România pitorească.*

b) Cînd a venit în Bucureşti dascălul Lazăr, băieţii de la Udricani, de la Sfîntu Gheorghe, de la Colţea şi de la toate bisericile au golit acele şcoli şi au alergat la „Sfîntu Sava" cu Petrache Poenaru, cu Eufrosin Poteca, cu Simion Marcovici, cu Pandele, cu Costache Moroiu şi cu mulţi alţi tineri din şcoala grecească: mai în urmă, unii au fost trimişi în străinătate la Pisa, la Viena, la Paris şi s-au ilustrat ca profesori şi ca înalţi funcţionari, alţii s-au făcut cîntăreţi; Anton Pan a devenit Anton Pann, şi cei mai mulţi s-au adăpostit prin curţile boiereşti ca grămătici, vătafi de curte, stolnici...

I. Ghica, *Şcoala acum 50 de ani.*

c) Plecînd din Paris spre a întreprinde un voiaj în Orient, lucru ce, precum ştiţi, s-a făcut astăzi la modă, am agiuns bun sănătos la Viena; şi de aici m-am îmbarcat pe un vas de vapor, cu gînd de a coborî Dunărea pînă-n Marea Neagră, făr-a mă opri nicăire.

Cred că nu e nici unul din d-voastră, care să nu fi făcut voiajul Dunărei şi să nu se fi mirat ca mine de sălbatica frumuseţă a malurilor acestui rîu între Banat şi Serbia. E de prisos dar să vă mai vorbesc de acei munţi plini de peşteri adînci şi învăliţi cu păduri vechi, precum şi de Porţile-de-Fier, şi de Turnul-Severinului, şi de rămăşiţele podului lui Traian.

V. Alecsandri, *Balta-Albă.*

2. Scoateţi separat substantivele comune nearticulate din textele de la exerciţiul nr. 1 şi arătaţi în ce se termină la singular fiecare dintre ele şi cum se formează pluralul acestora.

3. Arătaţi oral cum s-au alipit articolele hotărîte enclitice la substantivele din textele de la exerciţiul nr. 1.

4. Arătaţi ce denumesc substantivele proprii din textele de mai sus.

5. Care sînt numele şi care prenumele din substantivele proprii nume de persoane din textele de mai sus?

6. Care dintre substantivele comune din textele de la exerciţiul nr. 1 au format pluralul cu palatalizarea consoanei finale?

7. Arătaţi care dintre substantivele din textele de la exerciţiul nr. 1 conţin alternanţe vocalice sau consonatice.

8. De ce declinare sînt, după terminaţia nominativului singular nearticulat, substantivele comune din textele de la exerciţiul nr. 1?

9. Treceţi la cazul genitiv singular nearticulat şi articulat toate substantivele feminine din textele de mai sus şi arătaţi cum s-a format fiecare dintre ele.

Scanned with OKEN Scanner